

ISSN 1846-4432

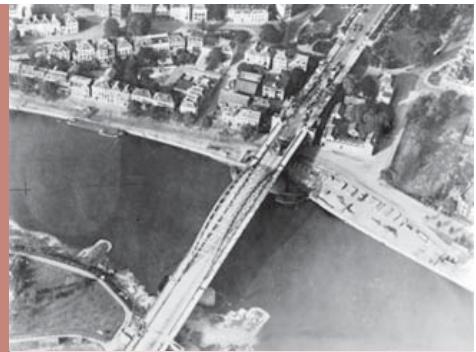
WWW.POVIJEST.NET

OPERACIJA MARKET GARDEN

Upute za autore

Hrvatski povijesni portal je elektronički časopis za povijest i srodne znanosti. Časopis izlazi jednom mjesečno u PDF formatu veličine A4 i pogodan je za ispis na kućnim pisačima. HPP se objavljuje uglavnom na hrvatskom jeziku osim u slučaju kada autori iz inozemstva mogu objavljivati na engleskom jeziku. Kratke novosti i uvod (ili sažetak) stručnih članka se objavljaju na internetskom portalu, dok se cijeli članci objavljaju u PDF mjesečniku.

Uvodnik ...

Poštovani čitatelji,

Pred vama se nalazi izdanje posvećeno najvećem zračnom desantu u povijesti, operaciji „Market-Garden“. Zašto, pobogu, „Market-Garden“, sada, 2014. kad bi bilo primjerenije pisati o nečem iz Velikog rata? Najvažniji je razlog taj što nisam bio zadovoljan (svojim) postojećim člankom na tu temu, te sam se konačno uhvatio njegova uređivanja u rujnu 2013., na godišnjicu operacije. Ubrzo, postalo mi je jasno kako to neće biti dosta, trebao sam napisati sasvim novi članak po unaprijeđenom standardu Portala, pa sam to i napravio.

Izuvez opisa samog tijeka događaja pri izvedbi operacije, pokušao sam posvetiti dužnu pažnju logističkom problemu, koji je de facto glavni problem savezničkih armija u SZ Evropi početkom rujna 1944. Njegovim brzim rješenjem između 4. (oslobođenje Antwerpena) i 6. (početak konsolidacije Nijemaca duž ušća Schelde) rujna Saveznici bi na raspolaganju imali opskrbne mogućnosti za prodror u Njemačku širokim frontom (i Ruhr, i Saar), što bi neminovno skratilo rat za nekoliko mjeseci. Osim toga, obrazložio sam sve motive i razloge za izvedbu desanta, izuzev geopolitičkog, odnosno pitanja usporedbe strateškog značaja sovjetskih i savezničkih uspjeha ljeta 1944. Iako ponukan jednim od recenenata, odlučio sam ne upuštati se u taj dio, jer bi, po mojem mišljenju, znatno produžio i „razvodnio“ priču, dok je pitanje utjecaja „crvenog parnog valjka“ na savezničke operacije zanimljiva tema koju valja podrobnije razraditi.

Uz ovih nekoliko uvodnih napomena, nadam se da ćete uživati u čitanju. Kao i uvejk, komentari su dobrodošli, bilo na HPP forumu, bilo na Facebook stranici.

Do skorog čitanja,
Dinko Odak

IMPRESUM

Hrvatski povijesni portal
ISSN 1846-4432

Broj 12
24. travanj 2014.

Elektronički časopis za povijest i srodne znanosti izlazi od 26. siječnja 2006. na adresi www.povijest.net

Izdavač:
Inter nos
Obrt za računalnu djelatnost
vl. Miljenko Hajdarović
Dr. Ive Kečkeša 16
40323 Prelog

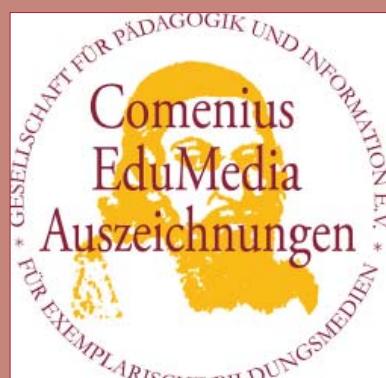
Urednik:
Miljenko Hajdarović, mag.hist.
urednik@povijest.net

Autor broja:
Dinko Odak

Izlazi mjesečno.

Autori tekstova sami brinu o gramatičkoj ispravnosti istih.

Za oglašavanje u Hrvatskom povijesnom portalu obratite se na
e-mail
info@inter-nos.biz

An Excellent Conference in Ohrid: History Beyond Borders

Over 150 history educators from 38 countries joined the 21st EUROCLIO Annual Conference from 31 March to 6 April in Ohrid, Macedonia. During one week, the participants were [...]

To search, type and hit enter

ISSN 1846-4432

Sadržaji Hrvatskog povijesnog portala automatski se pohranjuju u Hrvatski arhiv weba (Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu).

HAW

Hrvatski arhiv weba
Croatian Web Archive

Rado ćemo objaviti zanimljive članke i vijesti. Pročitajte informacije o portalu i upute suradnicima.

Najave:

- [U NASTAVI + god. VIII \(2010.\) + br. 1 \(15\) / str. 1-200](#)
- [U NASTAVI + god. IX \(2011.\) + br. 2 \(18\) / str. 155-331](#)
- [U NASTAVI + god. IV \(2006.\) + br. 8 / str. 143-236](#)
- [U NASTAVI + god. VII \(2010.\) + br. 2 \(16\) / str. 201-350](#)
- [U NASTAVI + god. V \(2007.\) + br. 9 / str. 1-98](#)
- [U NASTAVI + god. VII \(2009.\) + br. 13 / str. 1-98](#)
- [U NASTAVI + god. V \(2007.\) + br. 10 / str. 99-262](#)
- [U NASTAVI + god. III \(2005.\) + br. 1 \(5\) / str. 1-96](#)
- [T U NASTAVI + god. IX \(2011.\) + br. 1 \(17\) / str. 1-153](#)
- [U NASTAVI + god. VI \(2008.\) + br. 12 / str. 149-294](#)

Pretplatite se na tjedne novosti HPP-a:

Email *

First name

Last name

Subscribe!

Novo na forumu:

- Re: 81 tisuća filmova Pathé
- Re: Navodni Rankovićev govor 1951. o 586.000 likvidiranih
- Re: Prvi svjetski rat iz osobne perspektive
- Re: Komentari državnog Natjecanja
- Re: Komentari državnog Natjecanja

Pratite nas na Facebooku

You and 4,924 others like Hrvatski povijesni portal.

Facebook social plugin

Autori:

Miljenko Hajdarovic
published 52 articles

Suzana Pesorda
published 6 articles

Igor Jovanovic
published 5 articles

Dinko Odak
published 4 articles

Časopis Hrvatski povijesni portal – broj 11

Prvi broj elektroničkog mjeseca Hrvatski povijesni portal u novoj 2014. godini tematski je posvećen Holokaustu odnosno podučavanju o Holokaustu. Vjerujem da će brojni materijali na čak 114 stranica biti izuzetan [...]

Sudjelujemo:

Advertising

Polovica učenika ne zna
da je glavna uloga vlade
u provođenju zakona.

Urednički stupac

Podržavamo uvođenje Građanskog odgoja i obrazovanja u

škole

19/04/2014

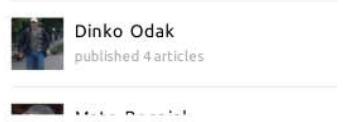
Hrvatski povijesni portal podržava kampanju uvođenja predmeta Građanski odgoj i obrazovanje u hrvatske škole. Učenici se moraju od najranije dobiti upoznati s principima demokracije, te kako postati odgovoran i aktivan građanin naše države, [...]

Popularno:

Comments from a dining table

Radionice Zastave u Muzejskoj zbirci Kastavštine

Kraljevski par Stjepan Dabiša i Jelena Gruba

Idi Amin

Otisak prošlosti

Vremeplov 5
udžbenik i radna bilježnica iz povijesti
za peti razred

Autori: Duša Šarunić i Darko Benčić

Vremeplov 6
udžbenik i radna bilježnica iz povijesti
za šesti razred

Autori: Šime Labor, Snježana Vinarić,
Jelena Šilje Capor, Manuela Kujundžić,
Tin Pongrac

Povijest 6
udžbenik i radna bilježnica iz povijesti
za šesti razred

Autori: dr. sc. Neven Budak,
dr. sc. Marija Mogorović Crlijenka

Povijest 8
udžbenik i radna bilježnica iz povijesti
za osmi razred

Autorica: dr. sc. Snježana Koren

- + unutar postojećeg plana i programa, udžbenici donose svjež i moderan metodički pristup nastavi povijesti usmjerenoj prema ishodima učenja
- + sadržaj je podijeljen na nastavne jedinice s izrazitim kronološkim pristupom uz naglasak na razvijanje kritičkoga mišljenja
- + uz pažljivo strukturiran i osmišljen osnovni tekst, udžbenici obiluju povijesnim izvorima, zemljovidima i vremenskim crtama, pomno odabranim slikovnim materijalom i rekonstrukcijama važnih povijesnih građevina
- + udžbenici donose mnoštvo materijala o kulturnoj i društvenoj povijesti, uz naglasak na civilizacijska postignuća te međukulturalne teme i građanski odgoj

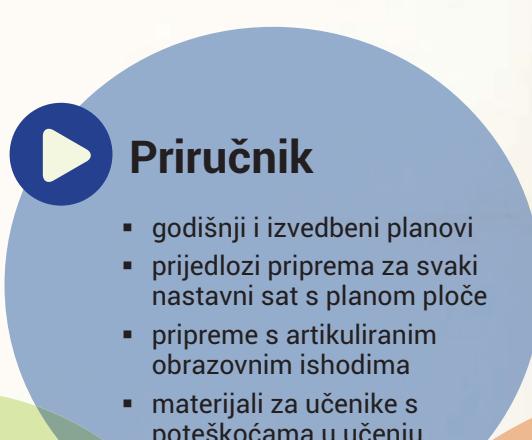
i u sadašnjosti

Vremeplov 7
udžbenik i radna bilježnica iz povijesti
za sedmi razred
Autor: Damir Agićić

Vremeplov 8
udžbenik i radna bilježnica iz povijesti
za osmi razred
Autorica: Vesna Đurić

Ispiti znanja

- baždareni ispiti (4) za testiranje viših i nižih razina znanja
- zadatci za redovnu nastavu te za prilagođeni program (A, B i C skupina)
- kontrolni zadatci za svaku nastavnu cjelinu
- rješenja i prijedlozi bodovanja

Didaktički materijali

- zbirke tekstova i zadataka
- prijedlozi za projektnu nastavu
- zavičajna povijest
- plakati
- slikovne kartice

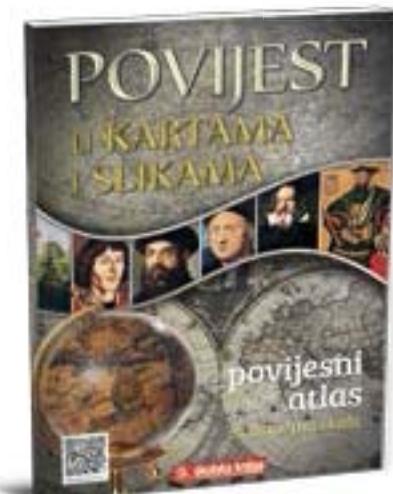
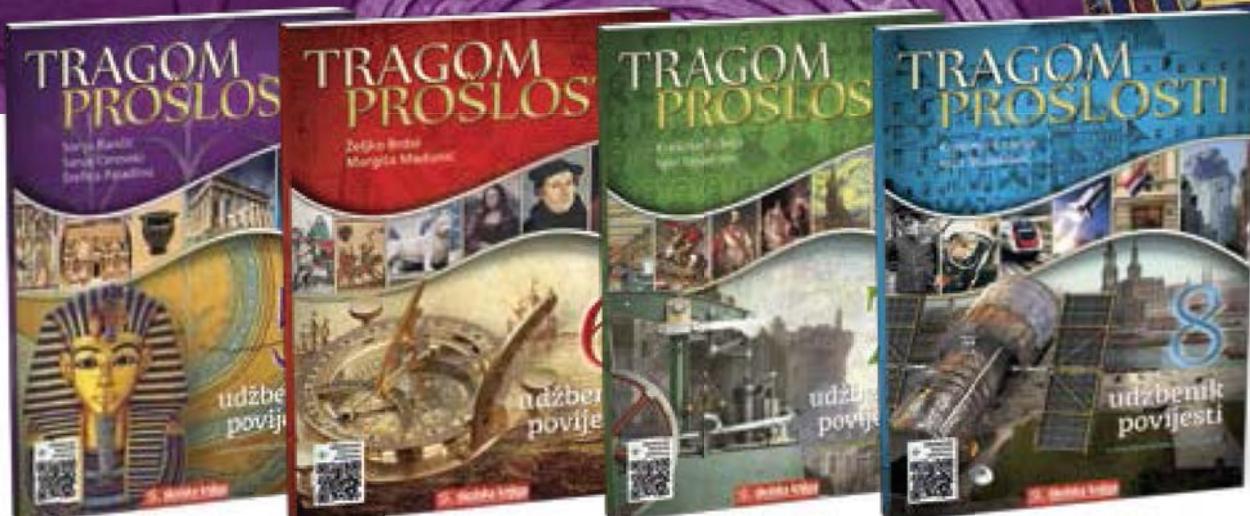

Povijesni atlas
od petoga do osmog
razreda osnovne škole
Skupina autora

TRAGOM PROŠLOSTI

Poznata udžbenička serija sada je
još kvalitetnija i metodički bogatija.
Kako?

Svaki udžbenik donosi više od dvjesto (200) novih fotografija i ilustracija te su radne bilježnice obogaćene novim pitanjima i enigmatskim zadatcima.

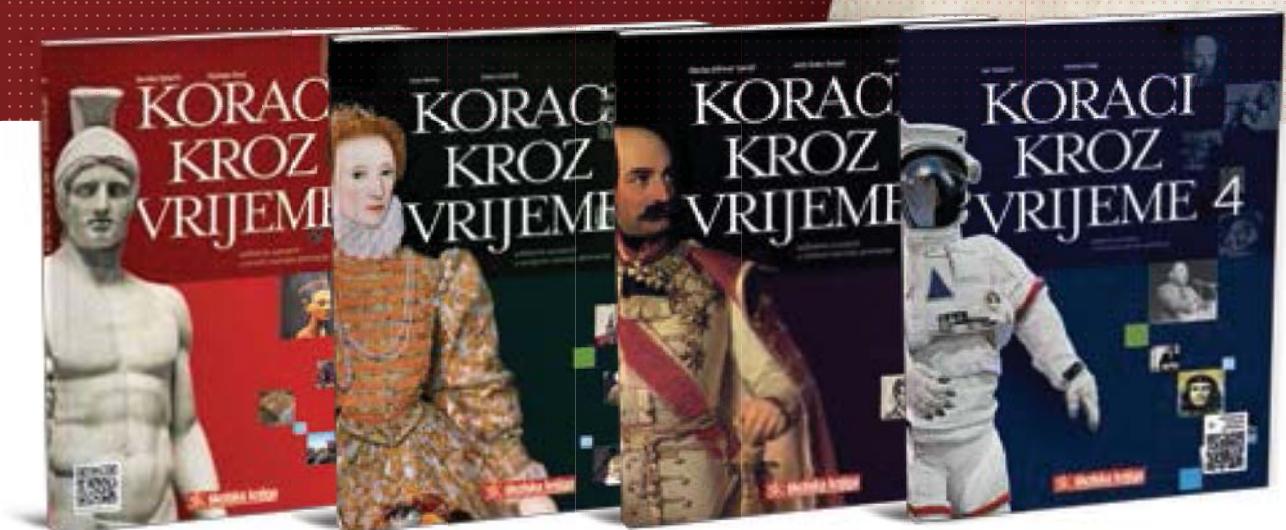
Kako bi vam olakšali naši su iskusni autori i urednici priredili raznovrsna pomoćna nastavna sredstva: zajednički povjesni atlas od 5. do 8. razreda, još bolje radne listove i novi dizajn i sadržaj ispita znanja. Sve to je usklađeno s najnovijim metodičkim potrebama. U kompletu su priručnik i e-priručnik za učitelje s pripremama prema ishodima učenja, s pripadajućim e-udžbenikom.

Ovo je jedini udžbenički komplet s dodatnim višemedijskim materijalima koji je odobrio MZOS.

**Pridružite nam se u putovanjima
tragovima prošlosti!**

KORACI KROZ VRIJEME

Predstavljamo vam najbolju
udžbeničku seriju za gimnazije
u novom ruhu!

Novo ruho udžbenika i zajedničkog atlasa čine novi dizajn i stručne sadržajne i metodičke dopune.

Za kvalitetan proces učenja i poučavanja pripremili smo radne bilježnice prilagođene potrebama učenika i pametne bilježnice spojene pod zajednički naslov Elementa historica. Vašem svakidašnjem radu pomoći će e-priručnik, a učenicima e-udžbenik s 3D animacijama, videomaterijalom i slikovnim galerijama na hrvatskom jeziku.

**Inspiracija su nam uvijek naši
učenici, zato zajedno s njima
koračajmo kroz vrijeme!**

OPERACIJA MARKET GARDEN

UVOD * 10

**SITUACIJA NA EUROPSKIM
BOJIŠTIMA KRAJEM LJETA
1944. * 11**

**NJEMACKI NAPORI ZA
STABILIZACIJU BOJIŠNICE U
NIZOZEMSKOJ * 12**

**MONTGOMERY ZAZIVA POMOC
SA NEBESA * 15**

PLAN * 17

ACHTUNG,

FALLSCHIRMJÄGER! * 22

NJEMACKA REAKCIJA * 28

**PADOBRANCI U ŠKRIPCU * 30
NA NIJMEGEN! * 33**

**ZRACNO-DESANTNE AMFIBIJE
* 35**

MARKET BEZ GARDENA * 39

CRNI PETAK * 41

ZAKLJUCAK * 43

LITERATURA * 45

Skupina njemačkih vojnika se predaje, Normandija, lipanj 1944. godine

UVOD

Početkom rujna 1944., nakon proboga u Normandiji i spektakularnog napredovanja kroz Francusku i Belgiju, saveznička je ofenziva kulminirala i zastala na belgijsko-nizozemskoj granici. Saveznici su izgubili napadačku moć prvenstveno zbog nezadovoljavajuće opskrbe prouzročene nedostatkom „dubokih“ luka, prometno dobro povezanih sa zaleđem, zbog čega se najveći dio materijala još uvijek trebao iskrcavati na, već prilično udaljene, invazijske plaže i dovoziti cestom, jer bombardiranjem devastirana francuska željeznička mreža nije bila ni od kakve koristi. To je dovelo, primjerice, do toga da je početkom rujna čitava Montgomeryjeva 21. grupa armija imala samo jedan korpus sposoban za navalu!

Saveznici su morali zastati i reorganizirati sustav opskrbe kako bi ovaj bio u stanju podržati novu ofenzivu, no s takvom se situacijom nisu željeli pomiriti. Njemačke su oružane snage bile u kolapsu i bilo je poželjno nastaviti napredovanje kako bi ih se održalo van ravnoteže, bez prilike za konsolidaciju. Ta je želja utjecala na visokopozicionirane savezničke zapovjednike

toliko da su zanemarili „strukturalnu dinamiku“ ratnih operacija i poduzeli napad koji je trebao obnoviti ofenzivni zamah u još uvijek nerazriješenoj opskrbnoj situaciji, koja i jest bila uzrok gubitka napadačkog momenta! Operacija kojom su to namjeravali postići postala je poznata kao „Market-Garden“ (dalje OMG), jedan od slavnijih vojnih neuspjeha.

Poraz u Nizozemskoj rujna 1944. nije bio samo napad koji se izjalovio zbog „više sile“, već teška profesionalna pogreška savezničkih stratega, jer su temeljem dostupnih informacija morali zaključiti kako je mogućnost neuspjeha velika, naspram minimalne mogućnosti uspjeha.

A to što se dogodilo u Nizozemskoj je, bez daljnog, bio težak saveznički poraz. Apologetsko inzistiranje odgovornih na 80% uspjehu operacije, naprsto je dimna zavjesa. Cilj operacije bio je prelazak Donje Rajne u Arnhemu, a kako taj nije ostvaren, operacija je bila neuspješna i sve pretrpljene žrtve bile su uzaludne.

SITUACIJA NA EUROPSKIM BOJIŠTIMA

KRAJEM LJETA 1944.

Ljeto 1944. bilo je početak kraja II. svjetskog rata u Europi, a obilježila su ga dva ključna događaja - otvaranje II. fronte u Francuskoj, 6.6.1944. i početak sovjetske strateške ofenzive „Bagration“, 22.6.1944. Operacijom „Bagration“ Crvena armija nanijela je Nijemcima težak poraz: izbacivanjem iz borbe oko 400.000 vojnika izbrisala je grupu armija „Centar“; napredovanjem od 350-500km u potpunosti istisnula zavojevače sa sovjetskog tla i; dovela jedinice Crvene armije gotovo na granicu Istočne Pruske. Ofenziva je završila 19. kolovoza uslijed istrošenosti zaliha i transportnih sredstava, te velikih gubitaka frontovskih postrojba¹.

Na južnom dijelu ratišta Crvena armija je nadirala na Balkan. Rumunjska je kapitulirala 23. kolovoza 1944., nakon puča kojim je svrgnut Antonescov režim, a 25. kolovoza objavila rat III. Reichu. Gubitak Rumunjske je Njemačkoj značio gubitak glavnog izvora nafte.

Po sovjetskoj objavi rata 5. rujna, Bugarska prekida savezništvo s Njemačkom 7. rujna, a nakon puča 9. rujna² aktivno sudjeluje u vojnim operacijama protiv Njemačke, iako bez formalne objave rata. Crvena armija i Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije, uz bugarsku pripomoć, 14. rujna započinju Beogradsku operaciju. Pod takvim se okolnostima njemačka linija na južnom dijelu istočnog ratišta raspadala, no i ovdje je dugotrajna teška borba istopila sovjetske snage i zalihe, što je Nijemcima pružilo dragocjeno vrijeme za povlačenje u Mađarsku i na zapadni Balkan. Wehrmacht je na istoku u razdoblju 1. lipnja - 29. kolovoza 1944. nepovratno izgubio 900.630 ljudi³.

Na zapadu je u razdoblju 6. lipnja - 31. srpnja 1944. trajala bitka iznurivanja u Normandiji, ishod koje je bio očit zbog ogromne savezničke premoći u svim segmentima. Probojem fronte u operaciji „Cobra“ (24. - 31. srpnja) i opkoljavanjem njemačkih snaga kod Falaisea (12. - 21. kolovoza 1944.) započinje povlačenje razbijenog Wehrmacha iz Francuske. Savezničkoj pobedi značajno je doprinijela operacija „Dragoon“ u južnoj Francuskoj (iskrcavanja između Toulona i Cannes-a), 15. kolovoza 1944., zahvaljujući kojoj je oko 135.000 njemačkih vojnika ostalo mjesecima blokirano u svojim garnizonima na jugu i zapadu zemlje i, napisljeku, zarobljeno.

U razdoblju 6. lipnja – 31. kolovoza 1944., Wehrmacht je na zapadu pretrpio katastrofalne gubitke: 23.019 poginulih,

198.616 nestalih⁴ i 67.240 ranjenih ljudi – ukupno 288.875⁵ (od toga 210.000 u Normandiji) od oko 830.000⁶ pripadnika oružanih snaga bačenih u borbu u Francuskoj ljeta 1944., dok ih je oko 185.000 ostalo odsjećeno u neprijateljskoj pozadini – pedesetak tisuća u džepu na ušću Schelde, ostatak u južnoj i zapadnoj Francuskoj. Gubici oklopnih snaga bili su, također, ogromni. Prema načelniku štaba Zapadne armije, generalu Blumentrittlu, od oko 2.300 tenkova i jurišnih topova odaslanih u Normandiju, svega se 100-120 uspjelo povući preko rijeke Seine⁷. Gubici u avionima iznosili su oko 2.100⁸ komada, tako da je Ratno zrakoplovstvo (Luftwaffe) na zapadu postojalo samo u tragovima.

I Saveznici su pretrpjeli izuzetno velike ljudske i materijalne gubitke od 36.976 poginulih, 153.475 ranjenih i 19.220 nestalih pripadnika kopnene vojske [zračno-desantnih snaga i mornarice]; 17.000 poginulih zrakoplovaca, 4.100 aviona; i 4.000 tenkova⁹ u razdoblju 6. lipnja - 25. kolovoza, no njihova je strateška rezerva još uvijek bila izdašna, pa su bili u stanju pojačavati bojište i održavati ofenzivni zamah.

Na talijanskoj bojišnici protivnici su bili u klinču na Gotskoj liniji, koja se trenutno dobro držala. To je, za Nijemce, bila jedina dobra vijest početkom rujna 1944.

⁴ Pri iznošenju njemačkih gubitaka u Normandiji [i južnoj Francuskoj] često se zbrajaju njemačka kategorija „nestalih“ i saveznička „ratnih zarobljenika“ (Nijemaca). Broj nestalih njemačkih vojnika u Normandiji [i južnoj Francuskoj] razlikuje se od broja zarobljenika koje su Saveznici prikupili u odnosnim operacijama za manje od 5%, što je unutar granica statističke pogreške. Očito je kako su njemački „nestali“, tj. njihov najveći dio, kod Saveznika bili poznati pod nazivom „ratni zarobljenici“. Unatoč tome, te se dvije brojke često zbrajaju, pa se mogu naći tvrdnje o 450.000 njemačkih gubitaka – i to samo u Normandiji (Shulman). Kad se tome pridoda onih 80.000 mrtvih, ranjenih i nestalih u borbama na jugu Francuske i 185.000 odsjećenih kod Schelde, odnosno na jugu i zapadu Francuske, došli bismo do fantastičnog zbroja od 715.000 operativno potpuno, do najvećim dijelom, izgubljenih ljudi. Prema tome bi Wehrmachtu na Zapadu preostalo svega oko 115.000 operativno potpuno dostupnih ljudi, što je naprosto nemoguće.

Prema, po mom sudu, puno realnijoj projekciji gubitaka (Tamelander), Nijemci u Francuskoj su u operativnom smislu u potpunosti izgubili oko 415.000 ljudi (mrtvi, ranjeni, nestali plus garnizoni po južnoj Francuskoj, strateški i operativno nevažni), oko 50.000 ih je bilo odsjećeno od glavnine snaga, no operativno relevantno (grupacija koja je branila luke Kanala i ušće Schelde), a oko 365.000 među potpuno raspoloživim snagama na Zapadu. (op. a.)

Vidi:http://en.wikipedia.org/wiki/Operation_Overlord#cite_note-18; http://en.wikipedia.org/wiki/Operation_Overlord#cite_note-19

⁵ Kershaw, Robert J., It Never Snows in September. The German View of MARKET-GARDEN and The Battle of Arnhem, September 1944, Ian Allan Publishing, 2004., str. 14

⁶ http://en.wikipedia.org/wiki/Operation_Overlord#cite_note-18 (pristupano 27. listopada 2013.)

⁷ Chester Wilmont u „The Struggle for Europe“ citira generala Blumentritta.

http://en.wikipedia.org/wiki/Operation_Overlord#cite_note-20 (pristupano 27. listopada 2013.)

⁸ http://en.wikipedia.org/wiki/Operation_Overlord#cite_note-FOOTNOTE TamlanderZetterling2003342.E2.80.93343-17 (pristupano 27. listopada 2013.)

⁹ http://en.wikipedia.org/wiki/Operation_Overlord#CITEREFTameland derZetterling2003 (pristupano 27. listopada 2013.)

¹ Sovjetski su gubici iznosili oko 770.000 poginulih, ranjenih i nestalih vojnika; oko 2.950 tenkova i jurišnih topova; i oko 820 aviona.

Vidi: Glantz, David M., House, Jonathan, When Titans Clash: How the Red Army Stopped Hitler, Lawrence, Kansas, 1995, str. 298

² Vidi: Miller, Marshall Lee, Bulgaria During the Second World War, Stanford University Press, 1975, str. 209-216

³ Bergstrom, Christer, Bagration to Berlin: The Final Air Battles in the East: 1944–1945., Ian Allen, 2008

NJEMAČKI NAPORI ZA STABILIZACIJU

BOJIŠNICE U NIZOZEMSKOJ

Prvih dana rujna Nizozemsku su preplavile tisuće dezorganiziranih i uspaničenih njemačkih vojnika. Iza tanke kore obrambenih položaja na belgijskoj granici valjala se ljudska lavina koja, izgledalo je, nezaustavljivo grabi na istok, u Njemačku. Bilo kakav oblik organiziranog otpora bio je na rubu nestajanja.

U takvoj je situaciji Hitler, 4. rujna 1944. – na dan savezničkog oslobađanja Antwerpena - u igru vratio feldmaršala Gerda von Rundstedta kao Zapovjednika Zapovjedništva njemačke vojske na Zapadu (Oberbefehlshaber West; dalje OB West). Na tom je položaju, s kojeg ga je Hitler prije dva mjeseca (2. srpnja) otpustio, zamijenio feldmaršala Waltera Modela. Ovaj je dužnost obavljao samo 18 dana i bio je preopterećen, jer je osim zapovjedništva OB West [Model] držao i ono grupe armija „B“, te joj se sada, po Rundstedtovom preuzimanju komande, mogao u potpunosti posvetiti.

Rundstedt je ostao šokiran sagledavši situaciju. Od snažnih formacija grupe armija „B“, kakve je prije dva mjeseca ostavio u Normandiji, ostala je samo sjena! Komunikacije su bile u kaosu, pa je njegov stožer znao gdje se otprilike (!) nalazi Blaskowitzeva grupa armija „G“, u povlačenju iz južne Francuske prema Vosgesima. Zalihe bojnog materijala bile su tanke. Zračna podrška bila je gotovo sasvim nepostojeći pojam. Borbeni moral je bio izuzetno nizak, ili ga nije bilo. Rundstedt nikada nije izgubio bitku, no ovaj put je mislio kako će se njegov sretni niz napokon završiti...

Stari general se nije obeshrabrio kolosalnom nemogućnošću ispunjenja zadanog mu zadatka. Imao je pune ruke posla, ali i dobru ideju otkud krenuti. U čitavom debaklu isticala se jedna posebno kritična točka – Nizozemska! Valjalo je hitno pronaći pojačanja kako bi se koliko-toliko začepila ogromna praznina između Antwerpena i Maastrichta u koju je navaljivala britanska 21. grupa armija. Pregledom karata uočio je, istina malu, mogućnost spašavanja 15. armije. Ta je formacija, od oko 85.000 vojnika pod zapovjedništvom generala Gustava-Adolfa von Zangena, bila opkoljena duž ušća rijeke Schelde. Rundstedt je odlučio izvući ju prije nego što Saveznici odsjeku jedini preostali put povlačenja u bazi poluotoka Južni Beveland.

Odmah je promijenio Modelovo naređenje 15. armiji, za 6. rujna, prema kojem je Zangen dijelom snaga morao pojačati položaje duž ušća Schelde (dokle god ga Nijemci kontroliraju artiljerijom, Saveznici ne mogu ploviti u Antwerpen), a ostatkom udariti na istok, u bok savezničkih jedinica oko Antwerpena. Dio naređenja o pojačanju obrane ušća Schelde je odobrio, dok je umjesto besmislenog napada naredio odstupanje Zangenove glavnine rutom otok Walcheren - poluotok Južni Beveland -

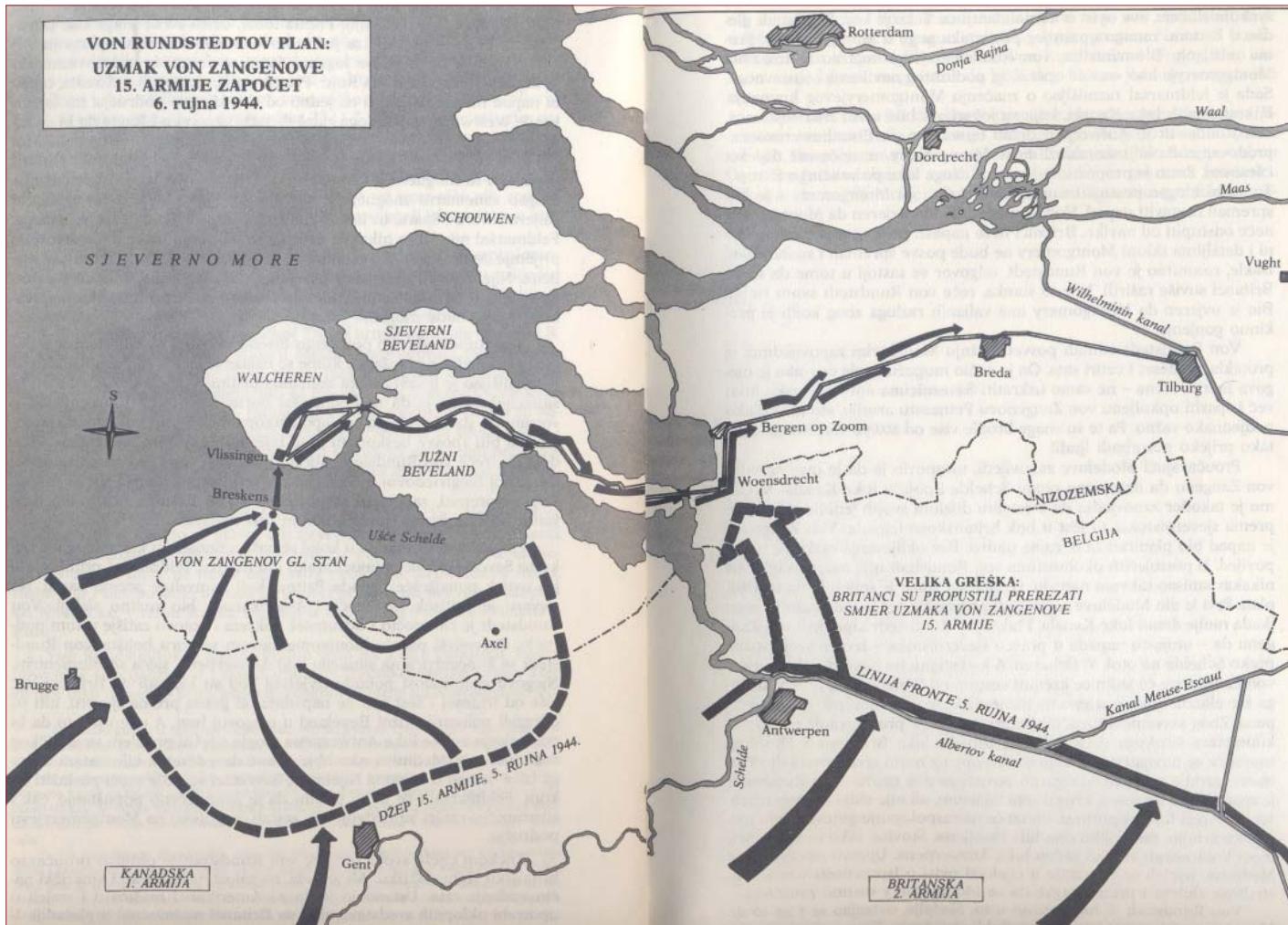

General-feldmarschall Gerd von Rundstedt

Bergen op Zoom i dalje na istok i jug. Na brzinu sakupljena mala flota transportera raznih tipova i veličina koristila je noćne sate za prebacivanje vojnika i materijala. Operacija je bila spora i mukotrpsna, no urodila je plodom, jer je do 21. rujna u Nizozemsku došlo oko 65.000 ljudi, 750 kamiona, 1.000 konja i 225 topova¹⁰.

Začudo, Saveznici nisu pokušali napredovati dvadesetak kilometara sjeverno od Antwerpena i presjeći Zangenovu rutu odstupanja, iako su za operaciju takvog opsega imali dovoljno materijala, a nisu poduzeli ni značajnije zračno ometanje. Već je sama pomisao na napad užasavala Nijemce, svjesne svoje ranjivosti na krhkим brodovima. Zapovjednik 59. pješačke divizije, general-poručnik Walter Poppe, bio je uvjeren da će konvoj koji je prevozio njegovu izmrcvarenu postrojbu biti napadnut i potopljen. Za njega je jednosatna vožnja od Breskensa

¹⁰ Radi se o procjeni generala Schwalbea, koji je rukovodio izvlačenjem 15. armije, danoj u „Defeat in the West“ Miltona Shulmana. U ratnom dnevniku GA „B“, dodatku 2342, Model je izvjestio: „Ukupan broj ljudstva i opreme prebačenih preko Schelde u Petnaestoj armiji iznosi 82.000 ljudi, 4.600 vozila, preko 4.000 konja i velike količine upotrebljivog materijala...“
Vidi: Ryan, Cornelius, Nedostigni most, Rijeka, 1979., str. 309

Ruta odstupanja 15. armije

do Flushinga „...na posve zamračenim brodovima, izloženim opasnosti i bez ikakve obrane, bila najneugodniji doživljaj...“¹¹.

Osim Zangena, za kojeg se u tom trenutku nije znalo hoće li se uspjeti povući, Rundstedt je za izgradnju bojišta na Albertovom kanalu (Albertkanaal) dobio i novostvorenu 1. padobransku armiju od oko 20.000 ljudi. Zapovjednik te ad hoc armije bio je pionir zračno-desantnih operacija i važan činilac njemačkih uspjeha na zapadu 1940., odnosno Balkanu 1941., general-pukovnik Kurt Student, koji je objeručke prigrlio priliku za povratak u akciju. Kralježnicu armije činilo je oko 3.000 iskusnih padobranaca i nekoliko tisuća regruta koji su nedavno završili obuku, dok je ostatak ljudstva prikupljen iz pozadinskog, zemaljskog osoblja Luftwaffe. Po dolasku na položaj ovi će biti ojačani dijelovima razbijenih divizija (84., 85., 89. pješačke) združenim u borbenu grupu „Chill“¹² pod zapovjedništvom general-poručnika Kurta Chilla; dijelovima 176. i 719. pješačke

divizije; nekoliko protuavionskih baterija; grupom od 25 tenkova i jurišnih topova i oslabljenom bojnom SS-grenadira, izuzetih iz sastava II. SS oklopнog korpusa. Čak i sa tim šarolikim dodatnim formacijama snaga Studentove „armije“ uoči OMG nije prelazila 23.000 vojnika, što je jedva nešto više od punog sastava američke pješačke divizije!

Sredinom rujna u Brabantu su se pojavile i prve desetkovane divizije 15. armije, 59. i 245. pješačka, obje s jakom artiljerijom, kao prethodnica grupacije koja će zatvoriti rupu u bojišnici, no do tada će njemačke snage na frontu i dalje biti nedovoljne. Rundstedtovi zahtjevi Vrhovnom zapovjedništvu Oružanih snaga (Oberkommando der Wehrmacht; dalje OKW) za pojačanjima bili su alarmantni i činilo se da će urodit plodom. Samo kad bi mu Saveznici pružili još nekoliko dana mira, toliko nužnog za uvođenje discipline i reda u razularenim Wehrmacht.

Peti rujna 1944. bio je vrhunac njemačkog povlačenja, u nizozemskoj povijesti poznat kao „Dolle Dinsdag“ (Ludi četvrtak). Tog su se dana naveliko odigravale scene koje se nikako ne uklapaju u uvriježenu sliku o njemačkoj vojsci. Primjerice, „...u Valkenswaardu... ...moglo se vidjeti teško opterećene njemačke vojnike kako se nastoje pod svaku cijenu što brže probiti – na dječjim romobilima!“¹³. Njemački povjesničar, Walter Goerlitz, piše: „Kamioni su bili natovareni oficirima, njihovim ljubavnicama

11 Ibid., str. 73

12 General Chill je zanemario naređenje za povlačenje u Porajnje i svojim je postrojbama naredio zauzimanje položaja na Albertovom kanalu između Massenhovena i Kwaadmechelena. Na svim rječnim prijelazima pod njegovom kontrolom organizirane su prihvatanje točke na kojima su vojnici u povlačenju bivali zadržani i raspoređeni u ad hoc borbene grupe.

Vidi: Kershaw, Robert J., It Never Snows in September. The German View of MARKET-GARDEN and The Battle of Arnhem, September 1944, Ian Allan Publishing, 2004., str. 22

13 Ryan, Cornelius, Nedostižni most, Rijeka, 1979., str. 15

General Student obilazi postrojbe 1. padobranske armije

i velikim količinama šampanjca i konjaka, dovoljnim da stignu do Porajnja. Zato je bilo potrebno osnovati specijalne ratne sudove koji bi zaveli kakav-takav red.¹⁴

Waffen-SS pukovnik Hans Michael Lippert, zapovjednik SS dočasničke škole „Arnhem“, pripremao je za obranu odsjek sjeverne obale rijeke Waal. U njegovom području nalazila su se dva mosta na kojima je postavio prihvatne stanice za zaustavljanje bezglavog bijega. Nakon razgovora s prikupljenom grupom vojnika zapisao je neke od njihovih izjava, prema kojima su „...bili obavezni držati položaje, no bez svojih zapovjednika; ili su im ovi rekli da odbace oružje, jer su daljnja borba i smrt besmisleni...“, te dodao opažanje kako „...[će] mnogi časnici morati objasniti svoje postupke vojnom судu...“¹⁵.

Kao da kaos koji je stvorila vojska u rasulu nije bio dovoljan, već je tog četvrtka vlakove i ceste preplavio i veći dio od pedesetak tisuća nizozemskih nacista kojima nije bilo ni na kraj pameti dočekati Saveznike. Većina njih zaputila se u relativnu sigurnost Njemačke. Nizozemci su likovali. Činilo se, rat samo što nije završio. Nekoč strašna, njemačka vojska pretvorila se u izbezumljenu gomilu bjegunaca koja se nije obazirala na dobacivanje uvreda i poruga. „Hollanders“ su, najvećma, bili uvjereni kako je oslobođenje samo pitanje sata. Jedan od onih

koji nisu dijelili opći optimizam bio je Frans Schulte, umirovljeni bojnik. Schulte je euforiju zbog njemačkog sloma smatrao preuranjenom, tvrdeći kako se situacija može pogoršati: „Nijemci još nisu poraženi. Pokušaju li Saveznici prijeći Rajnu, vidjet ćemo veliku bitku, vjerujte mi.“¹⁶.

Samo dan-dva kasnije, kretanje njemačke vojske se, iako i dalje intenzivno, promijenilo. „Dolle Dinsdag“ je prošao i počelo je uspostavljanje reda. Potez od dvadesetak kilometara između Nijmegen i Arnhema postao je područje značajne koncentracije njemačkih snaga, dok je okolica Eindhoven poprimila uobičajene karakteristike bliske pozadine ratišta. Istočno od Nijmegen i Arnhema, nesankcionirani pokret njemačkih snaga prema istoku je završio, a na cestama su se mogle vidjeti samo skupine civilnih izbjeglica. Većina Nizozemaca nije uočila te promjene, već je i dalje očekivala savezničke tenkove, no pažljivim obavještajcima pokreta otpora nije promakao početak konsolidacije Wehrmacht-a. Ne požure li Saveznici, koje su o svemu temeljito izvještavali, Nijemci će uskoro ojačati dovoljno za sprečavanje brzog oslobođenja Nizozemske. Grupe pokreta otpora u arnhemskom području uočile su postojan dotok pojačanja u pokretu prema položajima na jugu, među kojima i pripadnike 1. padobranske armije, postrojbe 15. armije i neke oklopne postrojbe koje su u Arnhem, očito, stigle ravno sa fronta. Oklop koji se pojavio u području Arnhema 6.-7. rujna pripadao je II. SS oklopnom korpusu pod zapovjedništvom iskusnog i sposobnog generala Wilhelma „Willyja“ Bittricha. Sastojao se od 9. SS oklopne divizije „Hohenstaufen“ (zapovjednik: potpukovnik Walter Harzer) i 10. SS oklopne divizije „Frundsberg“

¹⁴ Ibid., str. 19
¹⁵ Kershaw, Robert J., It Never Snows in September. The German View of MARKET-GARDEN and The Battle of Arnhem, September 1944, Ian Allan Publishing, 2004., str. 48 (prevo Dinko Odak, dalje D.O.)

¹⁶ Ryan, Cornelius, Nedostižni most, Rijeka, 1979., str. 23

Obergruppenführer Wilhelm „Willy“ Bittrich, zapovjednik II. SS oklopnog korpusa

(zapovjednik: pukovnik Heinz Harmel), obje izrešetane i stravično prorijeđene nakon dvomjesečne borbe bez pojačanja. Bittrichov korpus imao je još oko 5.500 ljudi, jedva četvrtinu punog sastava, svega dvadesetak tenkova i oko 150 oklopnih vozila.

Na Bittrichov užas, po dolasku u Arnhem, divizija „Hohenstaufen“ je svoja vozila i teška oružja morala predati „Frundsbergu“, a potom nastaviti za Njemačku, u Siegen, gdje će dobiti novu opremu i pojačanja u ljudstvu. Mnogi časnici iz 9. SS divizije papirnatim su manevrima učinili neka od svojih vozila „onesposobljenima“, kako bi ih sačuvali (za svaki slučaj...), što će se pokazati mudrim potezom. Satnik Hans Moeller je dobar primjer te prakse. Njegov se narednik uspio domoći dijelova za popravak triju oklopnih transporterata, koje su osposobili, no ne i naveli kao takve u izvještaju, dok su se, od dotadašnjih operativnih pet transporterata, dva naglo „pokvarila“, te je

Moellerova postrojba predala svega tri od svojih osam oklopnih vozila¹⁷.

Većina ljudstva obaju divizija je, ipak, uživala u miru duboke pozadine, obavljajući dnevnu rutinu i odmarajući se na toplom jesenskom suncu. Vojnici iz Devete bili su posebno dobro raspoloženi zbog odlaska u Reich, prema Moelleru „...povratak u domovinu bio je tih dana priča broj jedan...“¹⁸. Budući da je iz Arnhema za Njemačku polazilo šest vlakova dnevno, potpukovnik Harzer računao je svoje najbolje jedinice ukrcati najkasnije sedamnaestog popodne.

Dolazak II. SS oklopnog korpusa u Arnhem bio je perverzna igra sudbine, jer ta je postrojba bila posebno trenirana za borbu protiv zračnog desanta, a njezini su vojnici, iako malobrojni, bili iskusni, prekaljeni, odlučni i hrabri borci.

MONTGOMERY ZAZIVA POMOĆ SA NEBESA

Velikoj Britaniji upravo je započinjala šesta ratna godina. Bila je veteran među Saveznicima, a to je i osjećala. Za kampanju u sjeverozapadnoj Europi prikupila je još jednu, svoju posljednju, vojsku. Carstvo je bilo iscrpljeno i ukoliko je željelo sačuvati barem privid veličine rat je trebao završiti 1944., prije negoli ogromni potencijali SAD i SSSR u potpunosti zasjene britansku ulogu. Bilo bi još bolje kad bi završio 1944. zahvaljujući britanskoj inicijativi. Feldmaršal Bernard „Monty“ Montgomery bio je u potpunosti svjestan spomenutih implikacija, koje su ga nagnale na potpuno pogrešnu stratešku koncepciju.

Operativna stvarnost nalagala mu je čišćenje ušća Schelde, kako bi se Antwerpen čim prije otvorio za promet, što je bio prioritet i Zapovjedniku Glavnog stožera savezničkih ekspedicijskih snaga (Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force; dalje SHAEF), generalu Dwightu „Ikeu“ Eisenhoweru, iznimno zabrinutom zbog situacije sa zalihama. Jedine luke većeg kapaciteta bile su Cherbourg i umjetne luke Mulberry¹⁹ na invazijskim plažama, sada već preko 700km, odnosno preko 500km, udaljene od britanskih, odnosno američkih prednjih postava. Saveznički su planeri računali s dugotrajnjim njemačkim otporom na prirodno-povijesnim barijerama i sporijim tempom napredovanja, koji bi logistika mogla pratiti. Predviđali su izbiti u porječje Seine tri mjeseca po iskrčavanju. Na Dan-D+96 saveznički tenkovi su se nalazili 300 kilometara istočno od Seine, odnosno pred Aachenom, nadomak njemačke granice, do koje su se nadali probiti oko Dana-D+300. Čudo da je logistička mreža izdržala toliko dugo, s obzirom na administrativne i tehničke barijere koje je morala prevladati.

17 Vidi: Kershaw, Robert J., *It Never Snows in September. The German View of MARKET-GARDEN and The Battle of Arnhem, September 1944*, Ian Allan Publishing, 2004., str. 39

18 Ibid. (preveo D.O.)

19 http://en.wikipedia.org/wiki/Mulberry_harbour (pristupano 20. studenog 2013.)

Feldmaršal Bernard „Monty“ Montgomery

Kako je željeznička infrastruktura sjeverne Francuske bila razorenata, organiziran je sustav rotirajućih kamionskih konvoja nazvan „Red Ball Express“²⁰. Odmicanjem fronte na istok, sustav je sve slabije funkcionirao, uvelike zbog iscrpljenosti vozača - uzrokom mnogih nezgoda i nesreća u kojima su Saveznici tjedno gubili čak 700 vozila²¹! Opskrbna situacija je postala neodrživa, čak i unatoč tome što je nakon spajanja jedinica iz južne Francuske sa Pattonovom 3. armijom, 10. rujna 1944., dio sredstava za Bradleyjeve snage bio preusmjeren na mediteranske luke i [uglavnom] neoštećenu infrastrukturu. Nemalu ulogu u velikom naprezanju logističke mreže imala je krajnja nebriga ljudstva, pogotovo Amerikanaca, prema materijalu. Američka vojska je od iskrcavanja u Normandiji, pa do njemačke kapitulacije, u prosjeku dnevno gubila 1.200 komada streljačkog oružja i 5.000 automobilskih guma! Od preko 20 milijuna 20-litarskih spremnika za gorivo, do kraja studenog je nestalo više od polovice. Takvo ponašanje bi u Wehrmachtu, ili Crvenoj armiji, mnoge koštalo života.

Eisenhower je shvaćao ozbiljnost opskrbne situacije. Njegova strategija napredovanja širokim frontom je završila, barem do otvaranja Antwerpena i polaganja produžetka PLUTO²² naftovoda, a budući da nije bio spreman izvršiti jednostrukti udar,

20 <http://www.historynet.com/red-ball-express> (pristupano 5. studenoga 2013.)

21 Veći dio tih vozila bio je privremeno onesposobljen, na popravku, a manji dio totalno otpisan (op. a.)

22 <http://www.combinedops.com/pluto.htm> (pristupano 3. studenoga 2013.)

morao se pomiriti sa zaustavljanjem strateške ofenzive. Njegovi najbolji zapovjednici, Montgomery i Bradley, nisu dijelili mišljenje nadređenog, te su ga gnjavili koncepcijom jednostrukog napada koji bi trebale izvršiti britanska 21., odnosno američka 12. grupa armija.

Bradley je uspjesima 12. grupe armija uspio stvoriti priliku za neočekivani strategijski zgoditak i pokušao nagovoriti Eisenhowera na ofenzivu prema Saaru, također važnoj privrednoj regiji. Iako se navala desnim krilom nikada nije razmatrala kao primarni način upada u Njemačku, uspjesi Pattonove 3. armije stvorili su mogućnost prodora u njezino središte, što bi, tvrdio je Bradley, ubrzalo završetak rata, no Eisenhower nije bio uvjeren. Vidjevši kako neće biti u stanju natjerati vodu na svoj mlin, introvertirani Bradley je odstupio.

Montgomery je, s druge strane, bio lišen osjećaja za dobru mjeru, te je, nezastrašen višestrukim odbijanjima, 10. rujna još jedanput pokušao pridobiti Eisenhowera za svoju ideju proboga lijevim krilom. Ike nije za to htio ni čuti, na umu mu je bilo jedino otvaranje Antwerpena, a ne strateška operacija na Ruhr, ali tada je Monty odigrao svoja tri aduta: 1.) nedavno započete napade na London raketama V-2, lansiranim iz sjeverne Nizozemske; 2.) uporabu 1. savezničke zračno-desantne armije i; 3.) uspostavu mostobrana na istočnoj obali Rajne. Izložio je Eisenhoweru plan za prodor od stotinjak kilometara prema sjeveroistoku – u Arnhem. Prodor će izvesti 2. britanska, uz pomoć 1. savezničke zračno-desantne armije, koja će osigurati ključne mostove iznenadnim napadom. Nakon osiguranja mostobrana kod Arnhema uslijedio bi prodor u Ruhr i sjevernonjemačku ravninu masom od tridesetak divizija. Istovremeno sa OMG, kanadska 1. armija likvidirat će njemački džep na ušću Schelde i otvoriti Antwerpen, čime će opskrbni problemi biti riješeni. Jedino što mu je potrebno za ostvarenje plana je apsolutni prioritet u snabdijevanju.

Glavni zapovjednik smatrao je Montgomeryjev plan preambicioznim, ali je, zaintrigiran smjelošću predložene navale, odlučio podržati operaciju ograničenog dosega kojom bi pribavio mostobran na Rajni, eliminirao lansirne rampe raketa V-2 i testirao svoju novu zračno-desantnu armiju²³. Ike nije mogao zanemariti činjenicu da je Ruhr, zaista, bio jedan od najvažnijih ciljeva, ako ne i najvažniji²⁴, te mu je stjecanje mostobrana na Rajni bilo pri vrhu liste zadataka. Ipak, nakon osvajanja Arnhema za koje će trebati svega 3-4 dana, 21. grupa armija morala se posvetiti čišćenju ušća Schelde kako bi otvaranjem Antwerpena razriješili opskrbnu dubiozu, rezonirao je Ike. Tek tada će biti

23 Prva saveznička zračno-desantna armija ustrojena je 16. kolovoza 1944. (op. a.)

24 Od ukupne njemačke proizvodnje sirovog čelika i antracita, 51,7%, odnosno 50,4%, proizvedeno je u području Ruhr-Aachen. Saveznici su vjerovali kako bi Njemačka gubitkom Ruhra izgubila industrijske kapacitete za rat, što bi rezultiralo brzim slomom, a vrlo vjerojatno su bili u pravu.

Vidi: Wilmet, Chester, The Struggle For Europe, Old Saybrook, 1952., str. 459

General Dwight „Ike“ Eisenhower, zapovjednik savezničkih ekspedicijskih snaga u Europi

svršishodno govoriti o dalnjim planovima za prođor u Njemačku.

Montgomery je, unatoč ograničenju, ovo smatrao pobjedom nad Bradleyjem i bio je uvjeren da će po stjecanju mostobrana u Arnhemu biti u stanju nagovoriti zapovjednika na produžetak udara prema Ruhru, pogotovo dovrše li do tada Kanađani čišćenje Schelde. Što se toga tiče, zapovjedništvo 21. grupe armija i SHAEF dobili su već 13. rujna upozorenje u pogledu zadatka 1. kanadske armije. Napad koji je pukovnija Algonquin poduzela preko Leopoldovog kanala, 13.-14. rujna 1944., završio je gubitkom 42% ljudstva udarne bojne i napuštanjem osvojenog mostobrana. Bilo je očito da su Nijemci odlučni boriti se čim duže bude moguće.

Zbog neekonomičnog trošenja vremena i snaga na zauzimanje manjih i manje važnih luka u pozadini ratišta (Le Havre, Calais, Dunkerque, Boulogne-sur-mer), 1. kanadska armija je bila nedovoljno koncentrirana za napad koji bi brzo pregazio, početkom rujna još neorganizirane i slabo utvrđene, Nijemce na Scheldi, dok je otvaranjem OMG i količina raspoloživog materijala bila značajno reducirana. Konzervativno, Kanađani su Nijemcima poklonili tri tjedna apsolutnog mira – dok potrebne efektive ne postanu dostupne - i to bez ikakve reakcije 21. grupe armija i/ili SHAEF²⁵.

Čišćenje Schelde bilo je strateški cilj prvog reda, a njegovim neprepoznavanjem odnosni stožeri i zapovjednici pokazali su krajnju nekompetentnost. To što su SHAEF i 21. grupa armija primili više upozorenja u vezi sa ušćem, čini njihov propust još

težim. Admiral Ramsey pisao je 3. rujna u SHAEF, a kopija je bila dostavljena Montgomeryjevom stožeru: „Antwerpen i Rotterdam su vrlo osjetljivi na miniranje i blokiranje. Uspije li neprijatelj u tome, nemoguće je procijeniti vrijeme potrebno za otvaranje luka... Neophodno je osvojiti obalne baterije prije početka uspostave prilaza...“²⁶, a u samo dan kasnije oslobođenom Antwerpenu pripadnici pokreta otpora su upozorili Britance na vitalnu važnost Schelde. Sve to nije imalo nikakvog utjecaja na savezničke zapovjednike. Zbog toga je Antwerpen postao operativan tek tri mjeseca kasnije(!), čime je propala mogućnost savezničkog prodora u Njemačku 1944. godine.

PLAN

Trenutačno, Montgomeryjeva glavna briga bila je brza razrada plana odobrene ofenzive. Što se kopnenog dijela operacije (Garden) tiče, njegova je izvedba zapala britansku 2. armiju pod zapovjedništvom general-poručnika Milesa Dempseyja. Ta se formacija sastojala od triju korpusa (XXX., XII., i VIII.) sa ukupno osam divizija i nekoliko samostalnih brigada/pukovnija. Uoči OMG 2. armija je držala frontu duž Albertkanaala i mostobrana kod Neerpelta postrojbama XXX. i dijelom XII. korpusa koji je održavao vezu sa sporijim Kanađanima i zatvarao istočni dio okruženja njemačke 15. armije. Osmi je korpus Dempsey bio ostavio na Seini i oduzeo mu transportna sredstva koja je iskoristio za hranjenje ofenzive kroz Belgiju, te je ovaj tek pristizao na desno krilo XXX. korpusa.

Iz dane dispozicije očito je kako je za glavna navalna djelovanja 2. armije bio na raspolaganju samo XXX. korpus, dok su preostala dva mogla, u najboljem slučaju, davati podršku na krilima glavnog udara. Dempsey je smatrao da u trenutačnoj konstelaciji 2. armija nema dovoljno snage za probor stotinjak kilometara na sjever, pogotovo uzmu li se u obzir izvještaji operacije presretanja neprijateljskog radio prometa, „Ultra“²⁷, i nizozemskog pokreta otpora, prema kojima se njemačka vojska ubrzano oporavljala i pripremala za bitku. Pri ocjenjivanju efikasnosti presretanja neprijateljskog radio-prometa bitan je i njegov opseg, a taj se, nakon prve trećine rujna, naglo smanjio u promatranom području. Značajno opadanje radio-prometa značilo je da se neprijatelj, uglavnom, služi izvrsnom nizozemskom telefonskom mrežom, što je bila indicija uspostave trajnijih položaja – još jedan pokazatelj prestanka panike i početka konsolidacije. Dempsey je predložio alternativni udar na istok-sjeveroistok, prema Weselu, u suradnji s američkom 1. armijom na svom desnom krilu. Upitno je bi li prođor prema Weselu uspio. Iz

²⁵ Vidi: Hastings, Max, Armageddon: The Battle for Germany 1944–45, London, 2005., str. 20-21;

²⁶ Podaci do kojih je došla „Ultra“ nedvojbeno su pokazivali prisutnost II. SS oklopнog korpusa u okolini Arnhema deset dana prije OMG i Montgomery je bio obaviješten, no svjesno je izabrao zanemariti te informacije i ne proslijediti ih niz zapovjedni lanac. Bio je, također, dobro upoznat sa bijegom 15. armije i njezinim dolaskom upravo u predviđeno područje operacija.

Vidi: Jeffson, Joel J., Operation Market-Garden: Ultra Intelligence Ignored, Fort Leavenworth, Kansas, 2002., str. 80-81

Arnhemski cestovni, „nedostizni“, most

iskustva njemačke reakcije u Arnhemu i drugdje, može se samo zaključiti kako bi, puno sređenije i jače, njemačke snage na tetivi prema Weselu, vrlo vjerojatno, polučile isti rezultat, iz istih razloga kao i u OMG.

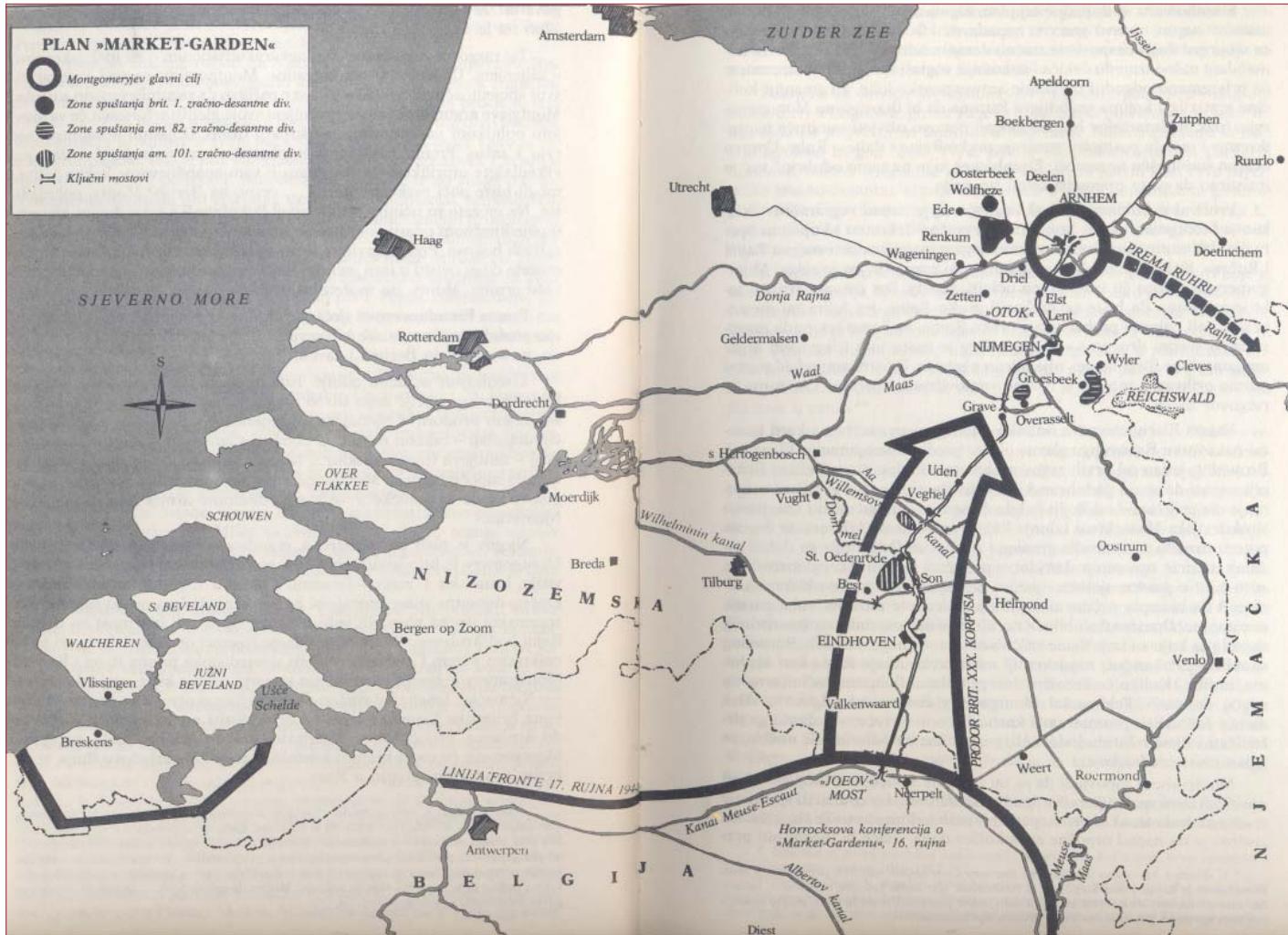
Montgomery je odbacio Dempseyjeve sumnje, rezonirajući kako će napad ka sjeveru Nijemce u potpunosti iznenaditi i omogućiti Saveznicima ulazak u Nizozemsku na mala vrata. Ono što je posebno interesantno jest Montyjevo ignoriranje „Ultre“, pogotovo zato što je svoju prvu pobjedu nad Afričkim korpusom (Bitka kod Alam Halfe) ostvario upravo zahvaljujući obavještajnim

izvješćima sastavljenim temeljem tog programa²⁸. Budući da su se podaci pokazali pouzdanim, Montgomery ih je nastavio koristiti u dalnjim operacijama, te je njegovo zanemarivanje izvješća iz istog izvora uoči OMG u potpunosti neobjasnjivo.

Raskorak u obavještenjima „sa terena“ i obavještajnog biltena 21. grupe armija primjetio je bojnik Brian Urquhart (nije u srodstvu sa generalom Urquhartom), obavještajac u Browningovom štabu. Obavještajni bilten 21. grupe armija nije ni jednom riječju spominjao njemačke oklopne jedinice u Arnhemu, o kojima je pokret otpora već danima govorio. Bojnik

28 „Želio je znati kada, gdje i čime će ga Rommel napasti... Pobijedio je u svojoj prvoj bici... prihvaćajući pripravljena obavještenja. To je, također, značilo da je, zbog točnosti, obavještenja i ubuduće prihvaćao kao istinita.“ (preveo D.O.)

Ibid., str. 46

je, zbnjen diskrepancijom, 12. rujna zatražio snimanje okoline Arnhema iz brišućeg leta. Kad su fotografije pokazale njemački oklop, Urquharta je formacijski ljećnik proglašio „iscrpljenim“ i posao na odmor! Toliko je daleko išla Montyjeva odlučnost za kockanje sa, odnosno nemarnost prema, ljudskim životima...

Nemali utjecaj na izbor Arnhema, a ne Wesela, imala je Montyjeva želja za potpuno nezavisnom britanskom operacijom u kojoj Bradley neće sudjelovati ni na koji način, a nastavak mu je iste sudbe britanski feldmaršal planirao do završetka rata. Ne samo da će odlučujuća operacija rata biti britanska, što će njegovoj domovini dati prestiž u predstojećem cjenkanju nad lešinom III. Reicha, već će [ta odlučujuća bitka] biti i njegova osobna pobjeda nad takmacima i poviješću²⁹. Pošto je zapovjednik odbacio njegove dvojbe i prijedloge, Dempsey nije imao izbora doli proslijediti zadatak stožeru XXX. korpusa.

Zapovjednik XXX. korpusa, pustinjski veteran general-poručnik Brian Horrocks, nije imao iluzija oko svog zadatka u sklopu OMG. Očekivao je poslovично jak i uporan njemački otpor, a napredovanje samo jednom cestom značilo je vrlo ograničenu vatrenu moć prve linije, odnosno mogućnost njemačkog blokiranjem puta minimalnim snagama. Unatoč tome, bio je siguran kako je njegova postrojba dorasla zadatku, pogotovo zato što će neprijatelj biti iznenađen i zbnjen zračno-desantnim napadom

²⁹ Vidi: <http://www.militaryhistoryonline.com/wwii/articles/whyarnhem.aspx> (pristupano 14. listopada 2013.)

Shema OMG

i prisiljen mu parirati, stoga u nemogućnosti angažiranja svih raspoloživih snaga protiv kopnenog udara.

Za špicu napada odabrao je Gardijsku oklopnu diviziju (Guards Armoured Division), koju su morale slijediti 43. (Wessex) i 50. (Northumbrian) pješačka divizija. Bila je riječ o ogromnom konvoju sa preko 20.000 tenkova, transporterima, kamionima... Horrocks je predvio poredak od po dva vozila usporedno, što je sa 100m razmaka među redovima značilo da će ih na kilometar ceste doći dvadeset.

Najteže borbe predviđao je na odskočnoj liniji, a nado se brzom napredovanju po proboru fronte. Tako su, prema planu, gardijski tenkovi trebali stići u 22km udaljen Eindhoven za 2-3 sata, a u Arnhem za 2-3 dana. Horrocks je posebno mučilo zadnjih 18 kilometara do Arnhema. Taj je predio močvaran, a jedina za oklop upotrebljiva prometnica bila je „otočna“ auto-cesta na tri metra visokom nasipu. Napredovati takvim putom značilo je ocrtati siluetu vozila na horizontu, ili – pružiti idealnu metu! Samo jedno dobro postavljeno i maskirano protutenkovsko oružje moglo je zaustaviti čitavu kolonu. To je bio jedan od razloga zbog kojih je tražio stalnu prisutnost zračne podrške, kao

i posebno osposobljene zrakoplovne časnike za vezu.

U svom zračno-desantnom dijelu (Market) plan je zahtijevao angažman tri i pol zračno-desantne divizije iz 1. savezničke zračno-desantne armije [američkog] general-poručnika Lewisa Breretona. Te su snage u dnevnom napadu morale iznenadnim udarom osigurati ključne mostove i „koridor“ kroz koji će XXX. korpus projuriti prema Arnhemu. Brereton je za sudjelovanje u operaciji odredio 82. i 101. američku zračno-desantnu diviziju, 1. britansku zračno-desantnu diviziju i 1. poljsku samostalnu padobransku brigadu³⁰. Radilo se o ukupno 35.000 ljudi koje je trebalo prebaciti do njihovih odredišta u Nizozemskoj, što je zahtijevalo koordinaciju velikog broj zrakoplova, pažljivo planiranje raspodjele teretnog prostora s obzirom na različite taktičke zahtjeve triju divizija, potom, prikupljanje obavještenja, distribuciju materijala i beskrajnu administrativnu proceduru. Taj je posao Brereton povjerio svom zamjeniku, zapovjedniku I. korpusa zračno-desantne armije, [britanskom] general-poručniku Fredericku „Boyju“ Browningu.

Browningov je glavni problem bio nemogućnost prebacivanja svih snaga odjednom. Budući da je Brereton odbio ideju o dva transporta na Dan-D, teoretski maksimum snaga raspoloživih na terenu prvoga dana operacije bio je nekih 60% od predviđenih efektiva. Osim toga, zračno-desantne operacije morat će se rastegnuti na tri dana u razdoblju godine i u području poznatom po naglim promjenama vremena, dok će teretni prostor za borbeni materijal na dane D+1 i D+2 biti umanjen za avione koji će transportirati ljudstvo. Boy je bio bivši gardijac, pješak, bez iskustva u zračno-desantnim operacijama, pa nije protuslovio svom pretpostavljenom, iako su dva transporta prvoga dana za tako ambicioznu operaciju bila apsolutno nužna i izvediva! Nemogućnost prebacivanja kompletnih snaga jednim letom značajno će utjecati i na planove zračno-desantnih divizija. Zapovjednik „sveameričke“ 82. divizije, general Gavin, povjerio je svom dnevniku nezadovoljstvo planom predstojeće operacije: „Doima se sirovim. Preživim li ovo, bit ću vrlo sretan.,“ dok je za svog pretpostavljenog (Browninga) smatrao kako mu „...neupitno nedostaje... ...prosudba koja dolazi iz iskustva stečenog u padobranskoj postrojbi...“³¹.

Služenje u gardi i neiskustvo u zračno-desantnim operacijama bilo mu je zajedničko sa zapovjednikom 1. britanske zračno-desantne divizije, Robertom „Royjem“ Urquhartom, koji je dobio iznimno težak zadatak. Glavni mu je cilj bio veliki cestovni most u središtu Arnhema, a sekundarni ciljevi željeznički i pontonski most zapadno od grada. Urquhartov su problem bile zone slijetanja (dalje ZS). Sjeverni prilaz cestovnom mostu nalazi[o] se u gusto izgrađenom području, a oko južnog prilaza

nalazi[o] se „polder“, isušena močvara, izuzetno mekano tlo, krajnje nepodesno za jedrilice. RAF (Royal Air Force; Kraljevsko ratno zrakoplovstvo) je zauzelo čvrst stav protiv zona slijetanja na južnoj strani mosta: postojala je velika mogućnost da prilikom prizemljenja jedrilice „zaoru“ nosom u meko tlo i prebace se na leđa; osim toga, zaokret zračnog transporta od arnhemskog mosta prema sjeveru doveo bi ga iznad Deelena i uraganske protuavionske vatre koja je štitila tamošnji aerodrom; dok je zaokret prema jugu bio isključen zbog opasnosti od sudara sa transportom 82. divizije koji je iz područja Nijmegenja zaokretao na sjever, prema Arnhemu.

Tako je, napoljetku, Urquhart izabrao pustopoljine zapadno od Arnhema. Bile su to tvrde, prostrane visoravni, kao stvorene za zračno-desantne trupe, no s jednom manom – nalazile su se na 10-13km daleko od mosta! General je to odlučio kompenzirati specijalnim motoriziranim eskadronom, jedinim te vrste u 1. zračno-desantnoj armiji, od 275 ljudi podijeljenih u četiri čete. Raspolagali su teško naoružanim oklopljenim džipovima i motociklima. Zapovjednik jedinice, bojnik C.F.H. „Freddie“ Gough, trebao je dijelom snaga izvršiti munjeviti prodor na most i držati ga do dolaska pojačanja, a ostatak postrojbe morao je izviđati ispred pješačkih bataljuna u napredovanju prema Arnhemu. To nije bila idealna situacija, no Urquhart je smatrao kako je napravio najbolje što je mogao, s obzirom na ograničenja.

Zanimljivo je da su njemački časnici u ocjeni britanske taktike hvalili odabранe zone slijetanja. Prema njihovom viđenju, one su

General Robert „Roy“ Urquhart, zapovjednik britanske 1. zračno-desantne divizije „Crveni davoli“.

30 Zračnim je putem naknadno trebala biti prebačena i 52. (Lowland) pješačka divizija, nakon osvajanja zračne luke Deelen u blizini Arnhema. (op. a.)

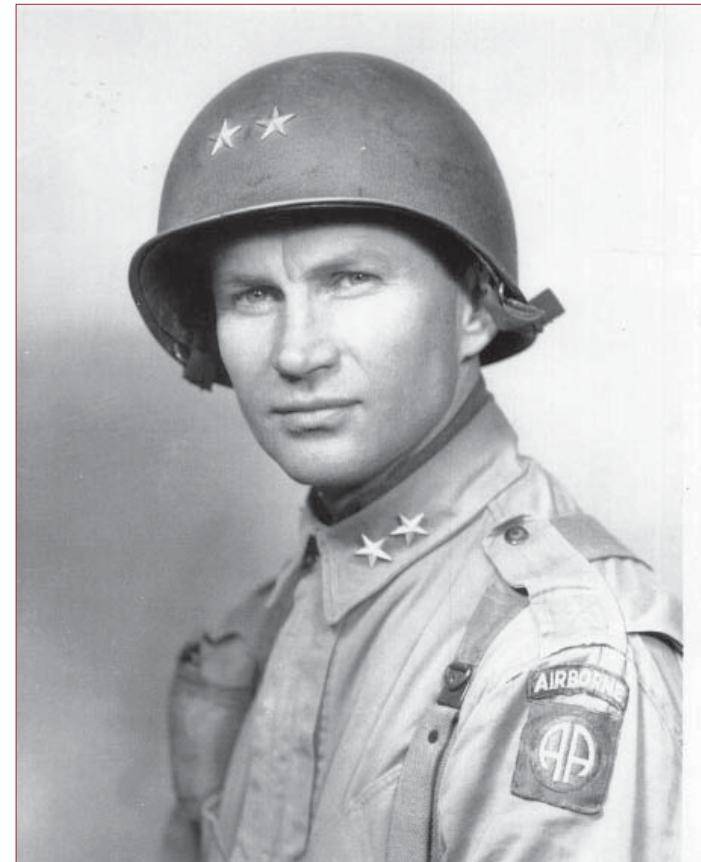
31 Hastings, Max, Armageddon: The Battle for Germany 1944–45, London, 2005., str. 36 (preveo D.O.)

izvanredno kamuflirale britanski glavni cilj, jer su bile postavljene tako da su prijetile nekolikim kritičnim točkama, te su branitelji morali voditi računa o svim mogućnostima dok se konfuzija izazvana iznenadnim napadom ne raščisti i točna obaveštenja ne postanu dostupna. Nasuprot tome, glavne ZS južno od mosta Nijemcima ne bi ostavile sumnje o pravom cilju britanskog napada, što bi imalo utjecaja na efikasnost i efektivnost njihove reakcije na samom arnhemskom cestovnom mostu.

Urquhart je na Dan-D mogao spustiti dvije brigade: 1. brigadu za zračni desant slijetanjem, čiji je zadatak bio osigurati ZS i; 1. padobransku brigadu, koja je morala osvojiti arnhemske mostove uz pomoć Goughove izviđačke jedinice. Na Dan-D+1, odnosno, D+2, trebale su stići 4. padobraska, odnosno, 1. poljska samostalna padobraska brigada. Posebno je zanimljivo to što je poljska ZS bila na južnoj obali Donje Rajne, u blizini sela Driel, relativno blizu arnhemskog mosta i njegovog, navodno, neodgovarajućeg zemljišta! Od Poljaka se očekivalo čišćenje južne obale Donje Rajne u zoni mostobrana, zaštita zapadnog dijela „koridora“ u njegovom završnom dijelu i, ne bude li osvojen prije njihova dolaska, zauzimanje cestovnog mosta! General-bojnik Stanislaw Sosabowski, zapovjednik poljskih padobranaca, bio je vrlo nezadovoljan planom. Prema njegovom su mišljenju planeri operacije značajno podcijenili snagu i stanje njemačkih postrojba u promatranom području. Posebno ga je uznemirio dio plana prema kojem je ZS njegove teške opreme bila na sjevernoj strani Donje Rajne, a ona ljudstva na južnoj, no odlučio je šutjeti, jer nije „...baš bio obljubljen...“³².

General-bojnik James „Jumpin' Jim“ Gavin i njegova 82. zračno-desantna morali su osvojiti dva velika mosta (cestovni i željeznički) preko rijeke Waal u Nijmegenu, zauzeti cestovni most preko rijeke Maas (Meuse) u Graveu, te osigurati visoravan Groesbeek, 3-5km južno od Nijmegena. Ta je visoravan dominirala područjem i zbog toga bila primarni cilj divizije. Bez nje, osvajanje mostova u Nijmegenu ne bi imalo nikakve vrijednosti, jer bi sa Groesbeekom Nijemci čitavo područje mogli držati pod vatrom.

Ciljevi 82. divizije bili su razasuti duž poteza od 16km u pravcu sjever-jug, odnosno 20km u smjeru istok-zapad, što je izazvalo protivljenje pukovnika Wieneckea, načelnika stožera: „Da bismo izvršili sve te zadatke, bit će nam potrebne dvije divizije.“, na što mu je Gavin lakonski odvratio: „U tome i jeste stvar, no mi ćemo to postići s jednom.“³³. Gavin je odabrao dvije ZS na visoravni Groesbeek, na oko kilometar od istočnog hrpta, odnosno 5km jugozapadno od Nijmegena. Treća ZS nalazila se na zapadnoj strani visoravni, na oko kilometar, odnosno tri, od mosta u Graveu, odnosno na kanalu Maas-Waal. Kako bi se pospješilo zauzimanje vitalnog cestovnog mosta u Graveu, jedna će se

General James „Jumpin' Jim“ Gavin, zapovjednik američke 82. zračno-desantne divizije

satnija spustiti na samo 800m od tog cilja. Gavina je posebno zabrinjavala raspršenost snaga, kojoj je uvelike doprinisalo to što će za njihovo kompletiranje trebati tri dana, no tome nije bilo pomoći.

General-pukovnik Maxwell Taylor, zapovjednik 101. divizije, imao je manje zamršen zadatak od dvojice kolega, ali vrlo opsežan. Njegova postrojba trebala je osigurati velik broj cestovnih i željezničkih mostova: četiri mosta preko rijeke Aa, odnosno Willemsova kanala, kod Veghela; most preko donjeg Dommela u St. Oedenrodeu; prijelaz preko Wilheminina kanala u Sonu; i rezervni nekoliko kilometara zapadno u mjestu Best; a na jugu sektora nalazila su se još četiri mosta preko gornjeg Dommela. Glavna ZS za njegove dvije pukovnije bila je u samom centru ciljnog područja, na oko 2,5km od Sona, a treća se morala spustiti u dvije zone zapadno i sjeverno od Veghela, na samo stotinjak metara od četiri važna mosta! Zapovjednik je smatrao kako će munjevitim napadom uz malo sreće osigurati barem najnužnije riječne prijelaze. Taylor je, također, bio zabrinut zbog trodnevног transporta snaga, no nudio se da će rani kontakt sa XXX. korpusom smanjiti neizvjesnost uzrokovanu nedostatnim efektivama, dok ove ne budu prebačene.

Pri pregledu planova zračno-desantnih snaga odmah upada u oči da su iskusni američki zapovjednici odabrali zone slijetanja koje su im omogućavale munjeviti udar na glavne ciljeve, preuzimajući rizik većih početnih gubitaka u zamjenu za brzo ostvarenje zadatka, dok, u zračno-desantnim operacijama

neiskusni, Urquhart nije slijedio instinkt koji mu je nalagao brzinu i inzistirao na spuštanju barem malog dijela snaga u neposrednu blizinu južnog kraja mosta. Nesretna je okolnost što je njegov nadređeni, također, bio bez zračno-desantnog iskustva, pa nije ni razmišljao o dopuni plana tim detaljem.

Različiti zadaci zračno-desantnih divizija značili su i različite zahtjeve što se tiče borbene opreme i jedinica podrške koje je bilo nužno spustiti na Dan-D. Primjerice Urquhartu je, zbog udaljenosti od glavnog cilja, prvoga dana operacije trebala laka motorizacija Goughovog eskadrona; Gavinu, zabrinutom zbog blizine Reichswalda i njemačke reakcije, poljska artiljerije spuštena „na položaj“ blizu istočne kose Groesbeeka; Tayloru se, uslijed mnogobrojnih ciljeva koje je imao zauzeti odmah po spuštanju, prvim transportom moralo dostaviti najviše pješaštva i džipova s prikolicama.

To što je general Browning odlučio povesti čitavo stožerno osoblje, te iskoristio 38 jedrilica IX. transportne komande (IX Troop Carrier Command), nikako nije doprinijelo zadovoljavanju potreba borbenih postrojba. Za transport su dodijeljene i britanska 38. (konvertirani bombarderi) i 46. (transportni avioni) zračna grupa. Ukupno 1.438 C-47 „Dakota“ (od čega 164 britanskih); 321 konvertirani bombarder (britanski); 3.140 jedrilica (2.160 CG-4A Waco, 916 Airspeed Horsa, 64 Hamicar). U akciju će biti baćeno i više od 1.500 lovaca i bombardera, za zaštitu zračnog konvoja i „mekšanje“ njemačkih položaja. Ta se armada u nedjelju 17. rujna 1944. podigla sa engleskih aerodroma i započela operaciju koja je trebala okončati rat do Božića.

ACHTUNG, FALLSCHIRMJÄGER!

Već od prvih sati 17. rujna na 24 je engleska aerodroma vladala nervozna aktivnost koja je kulminirala urlanjem stotina avionskih motora oko 09:30h. U zrak se vinula ogromna armada od preko 2.000 aviona za transport ljudstva, jedrilica i njihovih tegljača, te 1.500 borbenih aviona, zaduženih za pratinju konvoja, odnosno napad na njemačke protuzračne (dalje PZ) položaje. Prema svjedočenjima - bio je to fantastičan prizor! „Činilo se da bismo mogli izaći na krila i jednostavno odšetati do Nizozemske.“, prisjećao se satnik Neil Sweeney iz američke 101. divizije³⁴. Bio je to kolosalan organizacijski poduhvat IX. transportne komande koja je savršeno koordinirala zamršene zračne operacije. Besprijkorna organizacija dovela je do toga da su avioni za transport ljudstva polijetali svakih 5 do 20 sekunda, a jedriličarske kompozicije brzinom od jedne kombinacije u minuti! U zračnom tranzitu ka bojnom polju nalazilo se 20.000 vojnika, 330 artiljerijskih cijevi, 511 vozila i 590 tona materijala.

Postrojivši se paralelno u dvije zmije, od kojih se dulja, sjeverna, rastegla na oko 160 kilometara, saveznički je nebeski vlak

zatutnjao ka istoku. Avioni južnog konvoja prevozili su 101. zračno-desantnu diviziju. Njihova ih je ruta, sve do posljednjeg trena, vodila ponad savezničkih postava, no sjeverni je konvoj za Arnhem (1. zračno-desantna divizija) i Nijmegen (82. zračno-desantna divizija) od prelaska otoka Schouwen bio nad neprijateljskim teritorijem. Padobrance i jedriličarsko pješaštvo već je odavno prošao osjećaj nedjeljnog izleta, dok su se žmarci nelagode u želuci povećavali sa intenzitetom njemačke protuzračne paljbe. Kad su vođe posada počele izvikivati: „Ustanite i prikačite padobrane! Provjera opreme – jedan, OK; dva, OK; tri...“, za te je ljude bitka već otpočela...

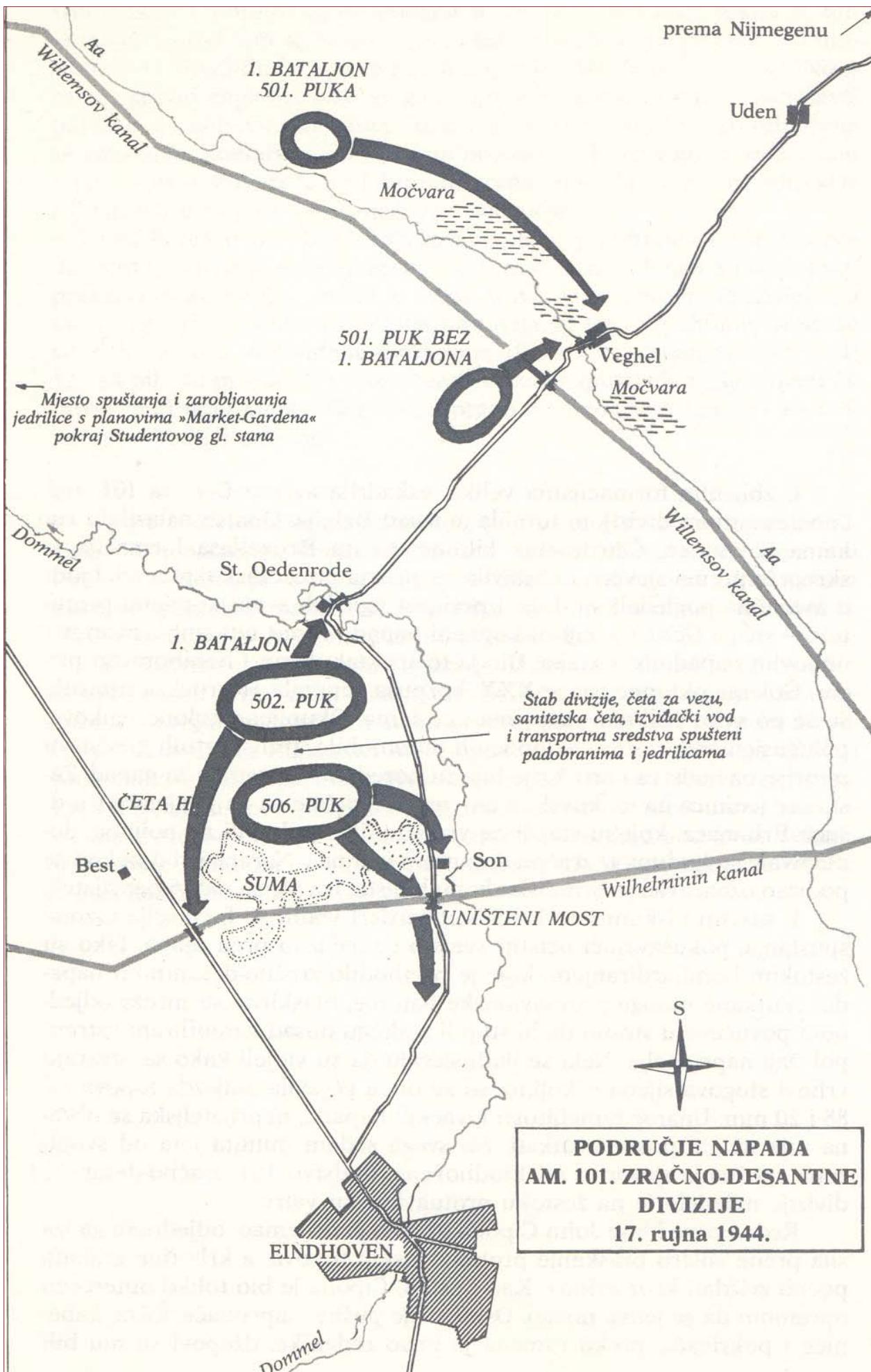
Tijekom jutra saveznički avioni su napadali protuavionske baterije i koncentracije trupa po čitavoj Nizozemskoj, kako iz određenog obrasca bombardiranja Nijemci ne bi naslutili što se spremaju. Iako su pogodjeni mnogi ciljevi i nanesena velika šteta, Nijemci tome nisu pridavali veću pozornost. Ili je bila riječ o pripremi za napad sa Albertovog kanala - koji su svi očekivali, ili je, jednostavno, bio njihov red. Padobrani ekipa „pathfindera“, padobranaca opremljenih opremom za raznovrsnu signalizaciju, zaduženih za označavanje ZS, nisu uzrokovali nikakvo posebno uzbuđenje. Bili su malobrojni, pa su svi [Nijemci] pretpostavljali kako je samo riječ o posadama oborenih aviona koje će patrole, rutinski, pokupiti. Zadatak „pathfindera“ bio je izuzetno težak i odgovoran, jer su, ovisno o planovima odnosnih divizija, za označavanje ZS navigacijskim pomagalima imali na raspolaganju [samo] 15-45 minuta, prije dolaska glavnine³⁵.

Južni je transport imao miran put, da bi u posljednjih sedam minuta leta upao u snažnu protuzračnu vatru iznad neprijateljskih linija. Poučeni lošim iskustvima Sicilije i Normandije, gdje su mnoge padobranske postrojbe bile beznadno raspršene, piloti IX. transportne komande nepokolebljivo su držali kurs, ni ne pokušavajući izbjegći njemačku vatru. Najveći dio Taylorovih padobranaca bio je izbačen iznad predviđenih ZS, no to je plaćeno cijenom od 16 oborenih „Dakota“ i njihovih pognulih posada, te manjim do umjerenim oštećenjem svakog četvrtog aviona. Gubici u padobrancima bili su iznenađujuće niski – od 6.695 ukrcanih, 6.669 je prizemljilo u Nizozemskoj.

Kompozicije jedrilica za 101. zračno-desantnu diviziju imale su manje sreće, od sedamdeset početnih 53 su sletjele, odnosno sletjele bez nezgoda i nesreća u kojima je bio uništen ukrcani materijal, no tome unatoč prebacile su oko 80% ljudstva i 75% džipova i prikolica koje su prevozile. Tayloru je bila potrebna brzina i pokretljivost, pa se nije opteretio artiljerijom, smatrajući kako će već prvoga dana imati potporu tenkovskih topova XXX. korpusa.

Zahvaljujući dobrom odabiru ZS i broju dopremljenih vozila, „Screaming Eagles“ (Klikčući orlovi, nadimak 101. div.) ostvarili su

³⁴ Army Ground Forces Board ETO, Report Number C-449: pathfinder teams 101st Airborne Division, Operation Market-Garden, str. 5

Napad 101. zračno-desantne divizije, 17. rujna 1944. godine

„Screaming Eagles“ pregledavaju uništenu jedrilicu

spektakularan uspjeh. Nakon dvosatne, oštре borbe zauzeli su Veghel i njegova četiri prijelaza preko rijeke Aa i Willemsova kanala (po jedan cestovni i željeznički most preko svake od vodenih prepreka), te automobilski most preko rijeke Dommel u St. Oedenrodeu. Problemi su započeli u Sonu, na prijelazu Wilhemina kanala. Nijemci su, iako višestruko nadjačani, pružali uporan, profesionalan otpor do posljednjeg trenutka, a potom hladnokrvno raznijeli most, doslovce pred nosom Amerikancima. Satnik Winters, jedan od heroja prikazanih u seriji „Band of Brothers“³⁶, opisao je eksploziju koja je bacila most u zrak svega nekoliko trenutaka prije negoli je kročio na nj. Kamena i drvena građa pljuštali su oko padobranaca, pretvorivši se u smrtonosne projektile, a Winters je bio siguran da će ga „... ubiti leteći trupci.“³⁷.

Bez obzira na gubitak prijelaza i vođeni hrabrim, inspirativnim časnicima, Amerikanci su preplivali i prebrodili kanal u čamcima

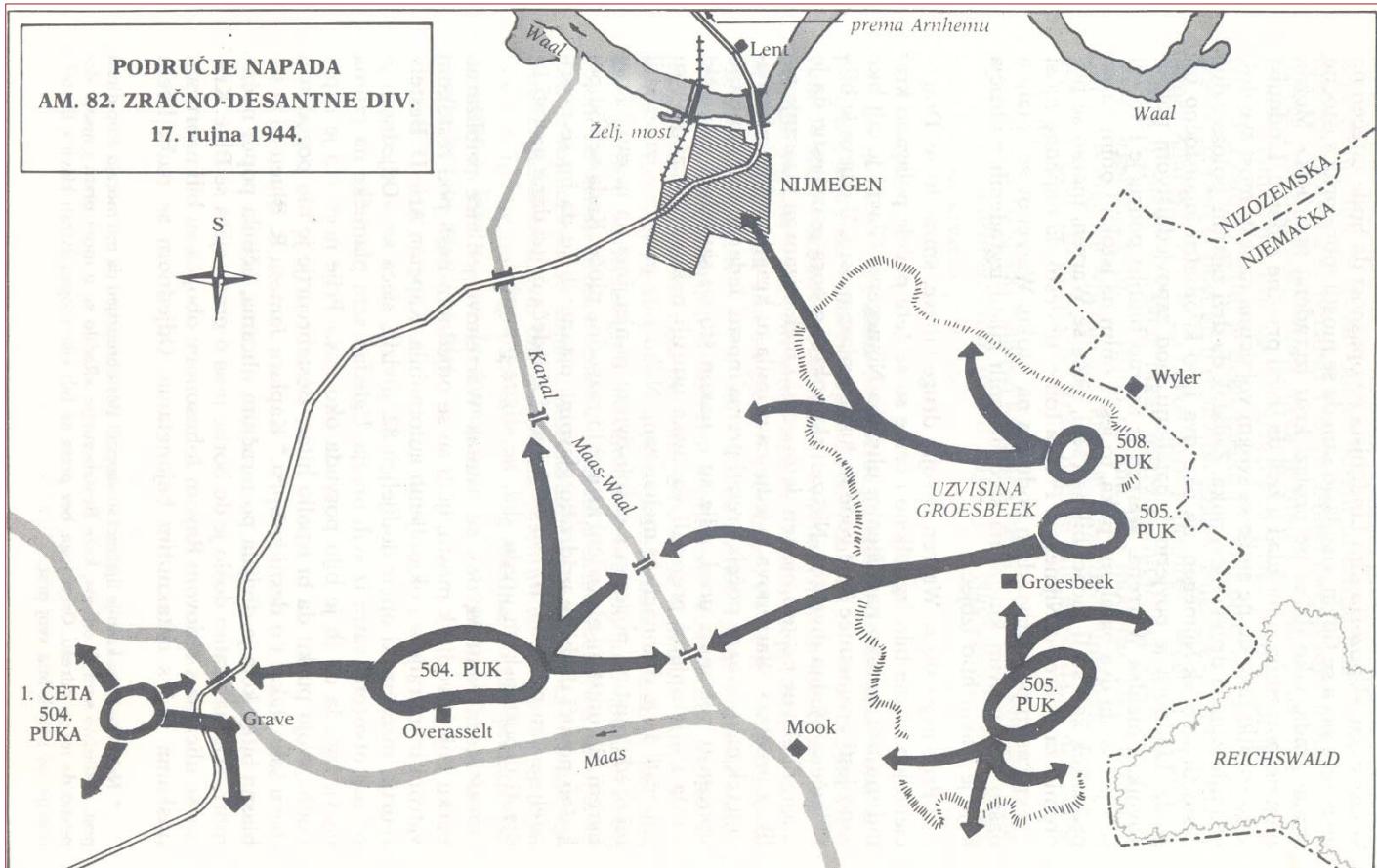
na vesla, savladali njemački otpor na suprotnoj obali, uspostavili mostobran i napredovali sa sjevera prema Eindhovenu i četirima mostovima preko Dommela. Zahvaljujući tome što je centralni stup mosta kod Sona ostao netaknut, uspjeli su napraviti pješački prijelaz sklepan od dasaka, no vozila neće ići prema Arnhemu sve dok XXX. korpus ne izgradi pontonski most.

Jedna satnija 502. puka poslana na gradić Best, oko osam kilometara zapadno od Sona, sa zadatkom osvajanja alternativnog prijelaza kanala, upala je u teške probleme. Iako procijenjena kao zanemariva, njemačka je snaga u tom gradu i bližoj mu okolini bila značajna – oko tisuću vojnika iz 59. pješačke divizije. Satnija se uskoro našla izolirana i u teškoj borbi. Napad na Best, započet kao manja akcija, potrajat će naredna dva dana apsorbirajući snagu čitave 502. pukovnije!

Daljnje razočarenje generala Taylora bilo je saznanje da XXX. korpus, suočen sa upornim i žilavim njemačkim otporom, neće stići u Eindhoven uvečer Dana-D, kako je bilo planirano. Sutra neće imati prednost iznenadenja, a ni artiljeriju – barem do dolaska transporta, iako je stupio u kontakt s prethodnicom VIII. korpusa koji mu je stavio na raspolaganje 44. kraljevsku

36 HBO, 2001.

37 Satnik Richard Winters, intervju u dokumentarnom filmu „The Lost Evidence: Operation Market-Garden“, The History Channel, 2004 (UK), 10:20-10:35 minuta

Napad 82. zračno-desantne divizije, 17. rujna 1944.

tenkovsku pukovniju, no ona neće biti operativno dostupna prije 19. rujna.

Sjeverno od 101. spuštala se 82. zračno-desantna divizija koja je nad svojim ZS uletjela u toliko žestoku protuavionsku vatru da je general Gavin iskreno posumnjao kako će živ stići na tlo, no američki se padobranci nisu dali zaplašiti. Ti su veterani, krema savezničke armije u Europi, spustivši se na majčicu Zemlju djelovali brzo i odlučno, likvidirajući otpor oko ZS. Dobar je primjer vojnik Edwin C. Raub. On je, po oslobađanju iz „orme“, napao protuavionski top koji ga je gađao dok se njihao u zraku, ubio jednog člana posade, zarobio ostale, te raznio cijevi oružja eksplozivom³⁸. Stožerni narednik Russel O’Neal svjedočio je bizarnoj epizodi. Promatrao je dvoboј „Mustanga“ i njemačkog protuavionskog topa. Nakon dva kruga, iz „Mustanga“ je izbio plamen, pa je pilot prinudno sletio u blizini O’Neala, iskočio iz kokpita, dojurio do narednika i povikao: „Daj mi brzo oružje! Točno znam gdje je onaj kujin sin, uhvatit ću ga!, te dohvatio pušku i odjurio u šumu³⁹.

Za samo osamnaest minuta spustilo se 4.511 vojnika 505. i 508. pukovnije i započelo osiguravati uzvisinu Groesbeek, na koju će još prizemljiti dvanaest 75mm haubica 376. bojne padobranske poljske artiljerije sa 700 pakovanja municije i stožer generala Browninga. Ljudstvo 504. pukovnije započelo je u 13:15h iskakati iznad svojih ZS kod Overasselta, dok se jedanaest „Dakota“

sa četom „E“ 2. bojne odvojilo kako bi svoje putnike spustilo nadomak zapadnom kraju mosta u Graveu, dok je ostatak bataljuna trebao izvršiti napad na istočni kraj mosta, iz smjera Overasselta.

Jedan od zapovjednika vodova čete „E“, poručnik John S. Thompson, se sa još 16 ljudi iz svog voda spustio tristotinjak metara od mosta, zbog manje navigacijske pogreške pilota. Prizemljivši, odlučio je napasti most ne čekajući ostatak satnije. Uskoro su se padobranci našli pod vatrom protuavionskog 20mm topa, smještenog na vrh tornja pored ulaza na most, koji ih je natjerao u jarak pored puta i vodu do grla. Stalno napredujući, Thompson je svoje ljude doveo „ispod“ vatre topa, te izveo napad bazukom (engl. „bazooka“, pješačko raketno protuoklopno oružje) koja je sa tri hica pobila posadu. Otkrivši da je top ostao neoštećen, Amerikanci su ga iskoristili kako bi ušutkali isti takav u tornju na suprotnoj strani. Napad je u potpunosti uspio! Most je do 15:35h bio osiguran. Gavinu je sad trebao samo jedan prijelaz, od četiri raspoloživa, preko kanala Waal-Maas i glavna nagrada – cestovni [i željeznički] most u Nijmegenu.

Do 19:30h most preko kanala Waal-Maas u mjestu Heumen bio je u američkim rukama, a jedna bojna 508. pukovnije bila je na putu za nijmegenski most. Bila je noć kad su se Amerikanci približili mostu, no odjednom ju je rasvjetlio niz eksplozija, trasirnih zrna i sablasno lelujavši svjetlo magnezijске trake pod padobranom. Izviđačka bojna 9. SS divizije stigla je na vrijeme za postavljanje zasjede Amerikancima u Nijmegenu. Iznenadeni i suočeni s oklopnim vozilima, pješačtvom i premoćnom vatrom,

38

Vidi: Ryan, Cornelius, Nedostignuti most, Rijeka, 1979., str. 168

39

Ibid., str. 169

Zona slijetanja 82.z.-d. divizije, u blizini Gravea

padobranci su se povukli. Unatoč neuspjehu u osvajanju nijmegenskih mostova, 82. divizija je odradila sjajan posao, no njezina su iskušenja tek počinjala...

Potpukovnik Harzer planirao je lijenu nedjelju. Kasno ujutro odlikovat će Viteškim križem SS-satnika Viktora Gräbnera⁴⁰, zapovjednika 9. izviđačke bojne divizije „Hohenstaufen“. Nakon kratke ceremonije časnici će imati svečani ručak i opušteno popodne, no kako čovjek reče „svi imaju plan, dok ne dobiju šakom u lice“⁴¹. Nevjerojatna vijest o zračnom desantu stigla je već za juhom, ali Harzer je bio veteran, navikao na to da mu neprijatelj pokvari topli obrok. Žustro koračajući prema džipu, naredio je Gräbneru da osposobi sva vozila svoje bojne, izvidi područje između Arnhema i Nijmegenja i pojača obranu mostova u potonjem.

Trinaest sati bio je Sat-S za 1. zračno-desantnu diviziju - započeo je desant. Avioni su rigali svoje „snopove“ padobranaca dok su zapanjeni Nijemci zurili u nebo, riskirajući uklještenje vratne kralježnice. Desetnik Alfred Ziegler iz 9. SS oklopne divizije gorko se našlio primjetivši kako „...padaju iz nebesa, u kojima ćemo im se uskoro pridružiti...“⁴², dok je poručnik Joseph Enthammer

iz artiljerijske raketne V-2 jedinice u Arnhemu, kasno se probudivši, nesigurno žmirkao i trljaо oči pokušavajući dokučiti kakve su to pahulje u daljini, jer „...nemoguće je da su snijeg – ta nikad ne sniježi u rujnu...“, zaključivši kako „...to moraju biti padobranci...“⁴³.

Tijekom dvadesetak minuta trajanja operacije prizemljenja, padobrance je obasipala samo slaba, sporadična vatrica iz pješačkog oružja tako da su gubici na tlu bili laki, no „Red Devils“ (Crveni đavoli, nadimak britanske 1. zračno-desantne divizije) su putem izgubili 36 od 320 jedrilica, 11,25%, a među izgubljenima su bile i one koje su prevozile četu „A“ izviđačkog eskadrona bojnika Gougha. Unatoč tom gubitku, Urquhart je bio vrlo zadovoljan, jer je u prvom naletu stigla većina opreme kao i nekih 5.190 vojnika koji su se brzo okupili postrojbe i krenuli na ispunjavanje svojih zadataka. Sad je sve ovisilo o brzini marša, njemačkoj reakciji i generalovoj sposobnosti koordinacije.

Baš je u posljednjem elementu imao poteškoća. Radio uređaji, koji su u svim operacijama i vježbama do tada radili bespriječorno, imali su tehničkih problema. Veza se često prekidala i ili gubila na kvaliteti, a odmicanjem napadačkih bojna prema Arnhemu situacija je bivala sve lošijom. Izneviran gubitkom veze, general je u pratinji svog zamjenika, brigadnog generala Geraldu Lathburyja, odlučio džipom krenuti za navalnim jedinicama, kako bi saznao stanje stvari iz prve ruke. Ta se odluka pokazala katastrofalnom zapovjednom pogreškom, jer

40 Vidi: http://en.wikipedia.org/wiki/Viktor_Eberhard_Gr%C3%A4bner (pristupano 3. siječnja 2014.)

41 Mike Tyson, boksač. (op. a.)

42 Kershaw, Robert J., It Never Snows in September. The German View of MARKET-GARDEN and The Battle of Arnhem, September 1944, Ian Allan Publishing, 2004., str. 65 (preveo D.O.)

43 Ibid., str. 68 (preveo D.O.)

„Red Devils“ istovaruju opremu iz jedrilica

je rezultirala odsutnošću zapovjednika i zamjenika u kritičnom razdoblju bitke. Zahvaljujući infiltraciji malih grupa njemačkih vojnika, Urquhart se, uvečer 17. rujna, našao odsječen od svog stožera. Noć je proveo sa 3. padobranskom bojnom, čiji su radio-uređaji, također, bili beskorisni.

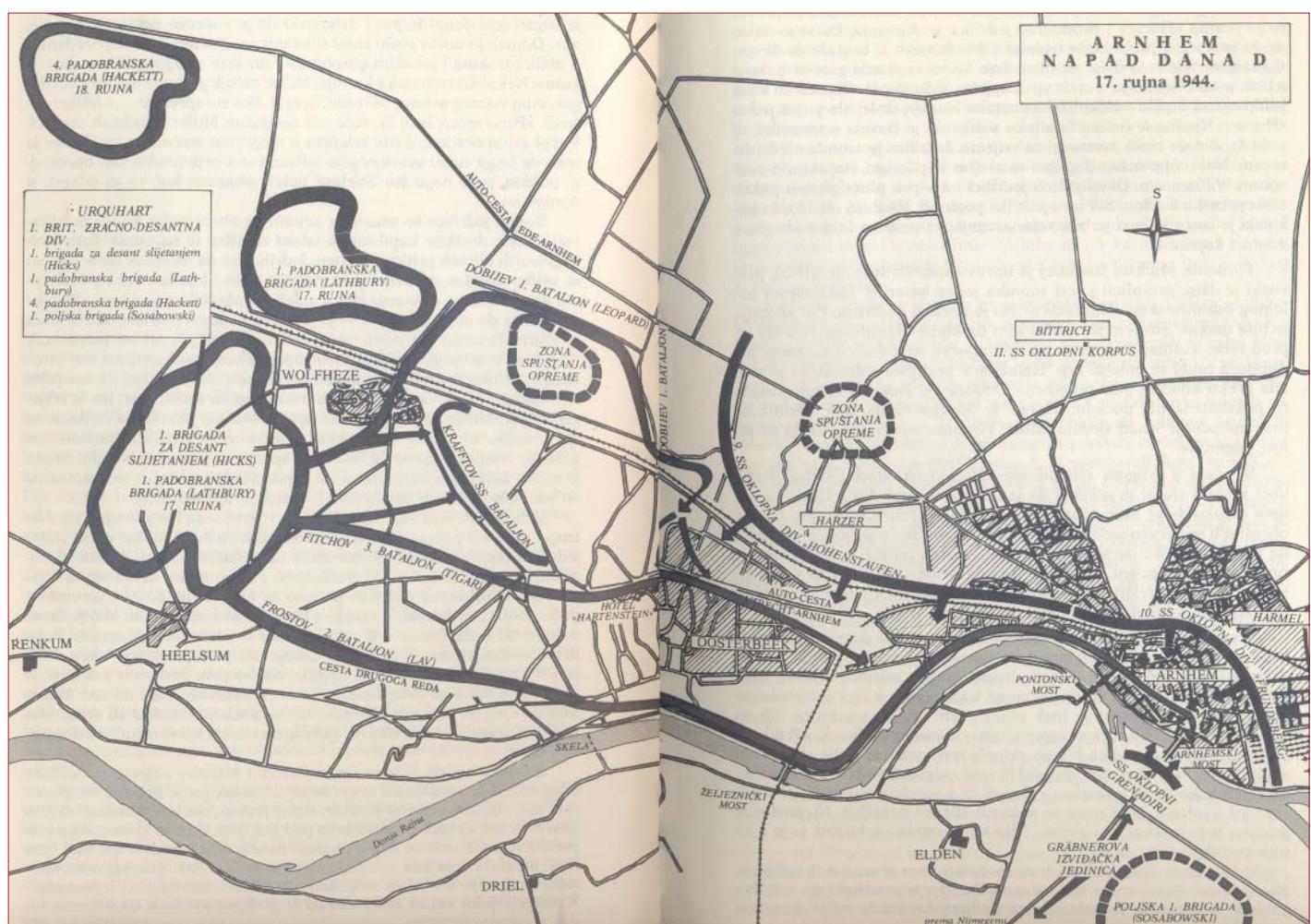
Goughov motorizirani eskadron, umanjen za putem izgubljenu četu „A“, nije se uspio munjevito probiti do arnhemskog mosta. Dio trupa eskadrona poslanih na taj zadatak bio je uništen u

zasjedama, a ostatak se pridružio 2. padobranci bojni koja je brzim maršem nadirala prema gradu.

U 14:15h 300 je britanskih topova na mostobranu Meuse-Escout kanala otvorilo vatru. Nakon 20 minuta pripremne paljbe, artiljerija je primijenila pužuću baražu u 1,5km širokom i 8km dubokom pojusu koji će preorati brzinom od 215m u minuti, stvarajući zavjesu eksplozija na svega stotinjak metara ispred prednjih tenkova XXX. korpusa. U 14:35h britanska je kolona zaštropotala niz auto-cestu. Pripremljena je vatra uništila sve njemačke topove u prvoj liniji, jer su ih zbog nedostatka terenskih vučnih vozila morali postaviti uz cestu. Kolona je prelazila nove i nove stotine metara, bez ikakvog otpora, da bi nakon prijeđenih dva kilometra upala u zasjedu padobranskog protutenkovskog voda.

Nijemci pod zapovjedništvom poručnika Heinza Volza u brzom su slijedu izbacili iz igre devet tenkova svojim „Panzerfaustima“ (jednokratno raketno protutenkovsko oružje), „...gađajući ih sa pet do deset metara...“⁴⁴, prisjećao se poručnik. Razvila se ogorčena borba sa ozbiljnim gubicima na obje strane. Robert Langdon, tenkovski satnik u 2. bataljunu pukovnije „Irish Guards“, imao je „...čudan osjećaj nemoći...“. promatrajući kako se dvoja oklopnja vozila s pratećim pješaštvom razvijaju u napad

Napad 1. zračno-desantne divizije, 17. rujna 1944.

na neprijatelje, ali „...su oboja kola odletjela u zrak...“ naletjevši na mine. Kad se dim raščistio, primijetio je „...dijelove tijela na drveću... ...visjeli su sa svake grane...“⁴⁵. Bilo je jasno da je procijenjena brzina napredovanja XXX. korpusa – precijenjena. Do večeri Dana-D Korpus je prešao samo pola predviđene udaljenosti!

NJEMAČKA REAKCIJA

Nijemci su u široj okolini Arnhema raspolagali šarolikim snagama. Bilo je tu nizozemskih nacista gotovo nikakve borbene vrijednosti; zatim SS dočasnička škola „Arnhem“ u kojoj je bilo na obuci nekoliko stotina mladih veterana sa potencijalom za vodstvo; zapadno od Arnhema nalazila se SS bojna za obuku i popunu br. 16 sa tri satnije pješaka na završnoj obuci, pod zapovjedništvom sposobnog bojnika Josepha „Seppa“ Kraffta; sjeverno i istočno od Arnhema nalazile su se postrojbe II. SS oklopног korpusa; a bilo je tu i jedinica u tranzitu, koje će biti oformljene u ad hoc borbene grupe (dalje KG; Kampfgruppe) i baćene u borbu.

General Bittrich je ispravno zaključio, iz tada ograničenih podataka, da su mostovi u Nijmegenu i Arnhemu glavni ciljevi napada, iako još nije znao ništa o početku kopnene ofenzive, ni o desantu duž „koridora“, a računao je sa spuštanjem još 2-3 divizije koje će zauzeti sjeveroistočnu Nizozemsku i proslijediti na istok i/ili blokirati izvlačenje 15. armije. Uzalud je pokušavao nazvati feldmaršala Modela u Oosterbeeku. Misleći da je meta napada njegov stožer, ovaj je naredio hitno povlačenje u Arnhem. Bittrich je naručio još jedan telefonski poziv, u Berlin, pukovniku Harmelu kojeg je posao u moljakanje opreme i [iskusnih] vojnika. Čuvši novosti, Harmel je pojurio svojoj diviziji, u Nizozemsku.

Bittrich je odmah izdao naređenja II. SS oklopnom korpusu. Deveta je divizija dobila zadatku uništiti padobrance zapadno od Arnhema, a Deseta je morala osigurati mostove u Nijmegenu. Mehaničari 9. SS divizije počeli su ubrzano ospozobljavati svoja „onesposobljena“ vozila, jer ih je stožer očekivao u roku od dva sata. Znali su da je najbolji način suprotstavljanja padobrancima

Vozac zapovjednika Arnhema, generala Kussina, je poginuo 17. rujna zajedno s uvaženim putnikom

udariti ih odmah po spuštanju i ravno „u zube“. Drugi SS oklopni korpus prošao je ekstenzivne školske i radio vježbe namijenjene suprotstavljanju zračnom desantu. General Harmel kaže da su im „...[vježbe] neizmjerno koristile tijekom operacije u Arnhemu... [jer] ... su mlađi časnici i dočasnici znali da moraju reagirati munjevitno i... ...u nedostatku zapovjedi, na vlastitu inicijativu...“⁴⁶.

Jednako je razmišljao i bojnik Krafft, koji je svoje snage (12 časnika, 65 dočasnika, 229 vojnika) podijelio u grupe od 20 do 30 ljudi, te naredio angažiranje padobranaca serijom kratkih i žestokih napada. Skupine koje nije odaslao u napad rasporedio je po dvjema paralelnim cestama, u smjeru istok zapad, i okolnim šumarcima. Krafft je na raspolaganju u svojoj satniji teških oružja imao i nešto artiljerije⁴⁷, plamenobacača i protutenkovskih oružja, koje je vješto iskoristio kao potporu pješacima. Sretnim je slučajem Krafftova obrambena linija blokirala ceste kojima su napadali 1. i 3. bataljun 1. padobranske brigade, te je onemogućila njihovo brzo nastupanje u Arnhem.

U početku usamljen, Sepp Krafft je uskoro dobio pomoć od raznih jedinica u području Arnhema, s naglaskom na borbene grupe divizije „Hohenstaufen“. Tijekom popodneva, stalno rastući njemački otpor zaustavio je prodor prema Arnhemu po svim pravcima osim južnog, uz sjevernu obalu Donje Rajne.

46 Ibid., str. 41

47 U „Nedostižnom mostu“ (str. 163-164) Ryan iznosi Krafftovu tvrdnju da je bio opremljen pokusnim „višecijevnim raketnim bacaćem za izbacivanje mina velikog kalibra“ (4 komada), a nije riječ o „Nebelwerferu“, ali navodi kako nigdje nije našao zapis koji bi potkrnjepio Krafftovu izjavu. U „It Never Snows In September“ Kershaw, također, ne spominje nikakvo pokusno oružje, već navodi „rovovski minobacač“ (trench mortar, engl.), što bi moglo biti oružje „velikog kalibra“, i teški minobacač (str. 36).

Bilo zbog previda, bilo zbog trenutačnog nedostatka snaga, ta je drugorazredna cesta bila zaposjednuta samo nekolicinom malih jedinica. Upravo je tuda nadirao potpukovnik John Frost sa svojom 2. padobranskom bojnom i onim što je ostalo od motoriziranog eskadrona, brzo razbijajući sporadični otpor malobrojnih branitelja. Unatoč žustom napredovanju Frostovih padobranaca, Nijemci su uspjeli raznijeti željeznički most, dok se pontonski pokazao neupotrebljivim – nedostajao mu je središnji dio. Druga padobraska je tog popodneva upisala u rezultat jednu „veliku zvjerku“ – generala Kussina, zapovjednika arnhemskog garnizona, koji je putem prema stožeru upao u zasjedu. Visio je izrešetan iz automobila, sa napolna popušenom cigaretom među prstima, dok je neprijateljska kolona indiferentno prolazila pokraj.

Nastavljajući prema glavnom cilju, Frost je bio u blaženom neznanju o stupanju u akciju 9. izviđačke bojne sa 40 oklopnih vozila. Satnik Gräbner je sa svojom postrojbom protutnjao preko arnhemskog mosta u sumrak, nastavljajući prema jugu, pretražujući potez od 18km do Nijmegena. Prema potpukovniku Harzeru, Gräbner je morao ostaviti dodatno osiguranje uz posadu mosta, no to se nije dogodilo iz nepoznatog razloga. Svega dvadesetak minuta kasnije, 2. padobraska bojna je zauzela četvrt oko sjevernog prilaza mostu i napala njemačke bunkere. Napad je bio krvavo odbijen. Padobranci su odlučili pričekati noć prije nove navale, koja je bila bolje sreće. Plamenobacač je pogodio magazin s municijom čija je eksplozija uništila i bunker. Britanska 1. zračno-desantna divizija je, uvjetno rečeno, osigurala svoj glavni zgoditak...

Igrom sudbine, Nijemci su već prvog dana bitke došli u posjed plana OMG. Nije to bio čitav plan, no znalcima je količina i kakvoća podataka bila dovoljna za njegovu rekonstrukciju. Suprotno

Radni sastanak, s lijeva nadesno: Model, Bittrich, Knaust, Harmel.
Arnhem, rujan 1944.

uputama ponio ga je neki časnik iz osoblja Browningova stožera, koji je, zajedno s ostalim putnicima, poginuo po rušenju jedrilice u blizini Vughta – glavnog stana generala Studenta. Zrakoplovstvo je bilo uvjereni u autentičnost plana, no Model je bio sumnjičav. Događaji narednih dana natjerat će ga na promjenu stava.

Pojavivši se u Bittrichovu stožeru oko 15:00h, Model je odobrio njegove mjere, a potom adresirao čitavu situaciju sa razine grupe armija. Bojište u Nizozemskoj oblikovao je prema savezničkim težištima napada, pa ga je tome shodno podijelio u tri sektora. Najdalje na jugu operirala je Studentova armija koja je dobila dvostruku zadaću: zadržati napad XXX. korpusa i; uništiti 101. zračno-desantnu diviziju. Kao pojačanja Studentovoj armiji upućene su 59. pješačka divizija, koja se sretnom okolnošću upravo nalazila u Tilburgu, i 107. oklopna brigada. Južno od Nijmegenia borbom je rukovodio pozadinski stožer VI. vojne oblasti (Wehrkreis VI), koji je na raspolaganju imao korpus „Feldt“ i 406. [Landesschützen] diviziju. Te su postrojbe morale ovladati uzvisinom Groesbeek. S obzirom na nedostatnost raspoloživih snaga, feldmaršal je u to područje uputio II. padobranski korpus generala Meindela, trenutno na odmoru i popuni blizu Kölna. Osim spomenutih jedinica, u području Nijmegenia trebao je djelovati i II. SS oklopni korpus sa 10. SS oklopnom divizijom,

koja će se narednih tri dana naći angažirana protiv Britanaca na sjevernom kraju arnhemskog mosta. Deveta SS oklopna divizija dobila je zadatku slomiti britansku navalu na Arnhem; potom napasti prema Oosterbeeku sa istoka i sjeveroistoka, dok ju je iz smjera sjeverozapada imala podržati „divizija“ von Tettau – čudnovata zbirka zbrda-zdola prikupljenih drugorazrednih jedinica. Bittrichu su upućena prva u nizu pojačanja - 208. brigada jurišnih topova i bojna motoriziranog pješaštva iz Wehrkreis VI. Sva su naređenja bila izdana do 23:15. Modelov je ratni dan time završio.

PADOBRANCI U ŠKRIPTU

Najdalje na sjeveru, Crveni đavoli su bili u nezavidnoj situaciji. Potpukovnik Frost je sa 2. padobranskom bojnom (oko 750 ljudi) držao sjeverni kraj cestovnog mosta i četvrt koja ga je okruživala. Ogorčena borba trajala je čitavu noć, Nijemci su odbili dva napada na južni kraj mosta, a Britanci juriš iz suprotnog smjera, istovremeno izdržavajući sve jači pritisak postrojba divizije „Frundsberg“ na sve tri strane mostobrana.

U početnim okršajima Nijemci još nisu imali dovoljno podataka o situaciji na mostu, te su njihove postrojbe nekoliko puta bile neugodno iznenadjene. Vojnik James Sims opisao je jednu od tih situacija. Kamioni puni njemačkih vojnika upali su u zasjedu u blizini mosta. Britanci su ih prorešetali vatrom iz automatskog

Arnhemski most po neuspjelom Gräbnerovom napadu, obratite pažnju na olupinama zakrčen sjeverni kraj mosta

oružja. Uskoro su svi ležali nepomično, osim jednog koji se „...teško ranjen... ...prostrijeljen kroz obje noge, vukao prema svojoj liniji fronta... Gledali smo... ...užasnuti... Prepuzao je cestu, pa pločnik i, centimetar po centimetar, odvukao razbijeno tijelo uz travnati humak... Kad pređe maleni parapet na vrhu humka, bit će opet među svojima... ...nadljudskim se naporom bacio naprijed, kako bi savladao tu, posljednju, prepreku. Pored mene je zalajala puška i s nevjericom sam gledao kako ranjeni Nijemac pada, pogoden u glavu. Za mene je to bilo skoro pa ubojstvo...“⁴⁸. Borba je bila krajnje nemilosrdna, a prag su, uvelike, postavili padobranci. Bez obzira na obrambene uspjehe, 2. padobranska bojna bila je sama u gradu i odsječena od glavnine divizije, koja je hitala u pomoć.

Ostatak britanske navalne grupacije nalazio se nešto zapadnije, u predgrađima Arnhema, no spriječen u napredovanju stalno rastućim njemačkim snagama. Fred Moore iz 1. padobranske bojne prisjeća se kako se tempo njihovog napredovanja izrazito smanjio po ulasku u urbanizirano područje. Uskoro su se padobranci „...našli pod sve jačom vatrom neprijateljskih

snajpera...“, što ih je zabrinulo, jer su „...izgubili prednost iznenađenja...“⁴⁹. Znali su da svako odlaganje radi neprijatelju u korist, te su izvršili nekoliko juriša, ali jedini je rezultat bio dugačka lista gubitaka. Britanski su napadi bili loše koordinirani i neujednačeni, što je olakšalo posao diviziji „Hohenstauffen“ koja je u potpunosti zaustavila neprijatelja u zapadnim predgrađima Arnhema.

Bataljoni u obrani zone slijetanja Crvenih đavola imali su, također, težak dan. Konstantno su odbijali njemačke napade, nerijetko izvodeći protunapade kako bi povratili izgubljene položaje. Intenzivna je borba uzrokovala mnoge žrtve, no morali su se održati bez obzira na gubitke, jer je u 13:00 sati stizao novi transport. Ne unište li pravovremeno neprijatelje na ZS, pojačanja bi mogla doživjeti masakr.

Povrh svega toga, generali Urquhart i Lathbury su i dalje bili odsutni (Lathbury je bio ozbiljno ranjen i napisljeku povjeren na brigu civilima koji su ga prebacili u bolnicu). Nalazili su se u predgrađu Arnhema. Tijekom zbumujuće borbe u labirintu vrtova i uličica odvojili su se od glavnine 3. bataljuna i s malom su pratinjom bili sakriveni u kući okruženoj njemačkim vojnicima, sad već ozbiljno zabrinuti razvojem situacije. Prvu zračno-desantnu diviziju polako je zahvaćala paraliza.

48 Kershaw, Robert J., It Never Snows in September. The German View of MARKET-GARDEN and The Battle of Arnhem, September 1944, Ian Allan Publishing, 2004., str. 127 (preveo D.O.)

49 <http://www.marketgarden.com/2010/UK/veterans/moore.html> (pristupano 27. studenog 2013. , preveo D.O.)

Satnik Gräbner, koji je propustio ostaviti nekoliko vozila na sjevernoj strani arnhemskog mosta, odlučio je ujutro ispraviti pogrešku. Ocijenio je da most drže samo malobrojni padobranci bez protuoklopnih sredstava. Osamnaest je oklopnjaka ostavio u Elstu, na pola puta između Nijmegenja i Arnhema, a sa preostalih 22, praćenih organskim pješaštvom, navalio na most. U 09:30h Frostovi su ljudi čuli tutanj motora i počeli klicati, uvjereni da čuju XXX. korpus, no kad su na horizontu ugledali karakteristične obrise neprijateljskih oklopnih vozila raspoloženje je naglo splasnulo. U prvom je naletu pet oklopnih automobila vješto projurilo između britanskih mina, zasipajući kuće uz cestu mećima i plamenom. Takav napad je branitelje u potpunosti osupnuo, no brzo su se pribrali i suprotstavili glavnini postrojbe. Zametnula se žestoka jednoipolsatna borba tijekom koje su Nijemci nekoliko puta neuspješno forsirali proboj. Naposljetku su se povukli, ostavivši na mostu 12 vozila i sedamdesetak mrtvih, među kojima i satnika Gräbnera.

Istovremeno su inženjerske postrojbe divizije „Frundsberg“, nekih 4-5km istočno od Arnhema, sagradile skelu nosivosti 40t i počele s prebacivanjem jedinica na južnu stranu Donje Rajne, otkuda su ove imale proslijediti prema Nijmegenu. Bila je to spora operacija i tijekom cijelog pondjeljka prebačene su samo dvije bojne s vozilima i opremom. U međuvremenu, ostatak Harmelovih snaga, pojačan ad hoc borbenim grupama oformljenim od jedinica u tranzitu i arnhemskog garnizona, napadao je padobrance na mostu. Borba je bila užasna. Tuklo se, nerijetko, sa samo nekoliko metara razdaljine, a gubici su bili obostrano veliki. Mladi veteran sa sovjetskog ratišta, SS-narednik Alfred Ringsdorf, opisao je borbu kao „...čak užasniju od iskušene u Rusiji“⁵⁰. Njegova je grupa napadala uz obilnu uporabu ručnih granata, jer su samo „...tako mogli dobiti teren i nastaviti s napredovanjem.“. Ringsdorf nije očekivao naći se „...u ogorčenoj borbi u tako skušenom prostoru... ...na bliskom odstojanju, prsa o prsa...“⁵¹ odmah po dolasku u, kako mu se činio, pitoreskni gradić Arnhem. Stožerni narednik iz 10. SS, Horst Weber, je zaključio: „Nismo očekivali... ...ponovno zauzeti most. Naposljetku je padobrance potukla naša artiljerija.“⁵².

Jedan od časnika na mostobranu, inženjerski satnik Eric Mackay je sa svojim ljudima čitavu noć odbijao njemačke napade na dvije kuće u njihovom „vlasništvu“, zapadno od mosta. Iako ranjen u obje noge krhotinama ručne granate, satnik je zadržao borbeni duh. Većina njegovih ljudi bila je, također, ranjena, no Mackayjevim su riječima „...gubici bili razmjerno laki...“, a danje je svjetlo omogućilo „...vidjeti što [smo] postigli i bili smo spremni za nove borbe.“⁵³. Dobro raspoloženje Frostovih padobranaca nije kvarila ni mala zaliha municije. Na potpukovnikovo upozorenje

50 <http://www.marketgarden.com/2010/UK/veterans/ringsdorf.html> (pristupano 27. studenog 2013., preveo D.O.)

51 Ryan, Cornelius, Nedostizni most, Rijeka, 1979., str. 218

52 <http://www.marketgarden.com/2010/UK/veterans/weber.html> (pristupano 28. studenog 2013. , preveo D.O.)

53 Ryan, Cornelius, Nedostizni most, Rijeka, 1979., str. 216

da ne rasipaju streljivo, vojnik James Hayson je, nišaneći, promrmljao svojoj žrtvi: „Stoj mirno pederu. Ovi meci stoje novaca.“⁵⁴. Usprkos visokom moralu i obrambenim uspjesima njegovih ljudi, Frost je znao da je njemačka pobjeda, ne stigne li uskoro potpora, samo pitanje vremena. A vrijeme je za njegove neispavane i gladne ljudi polako gubilo svako značenje.

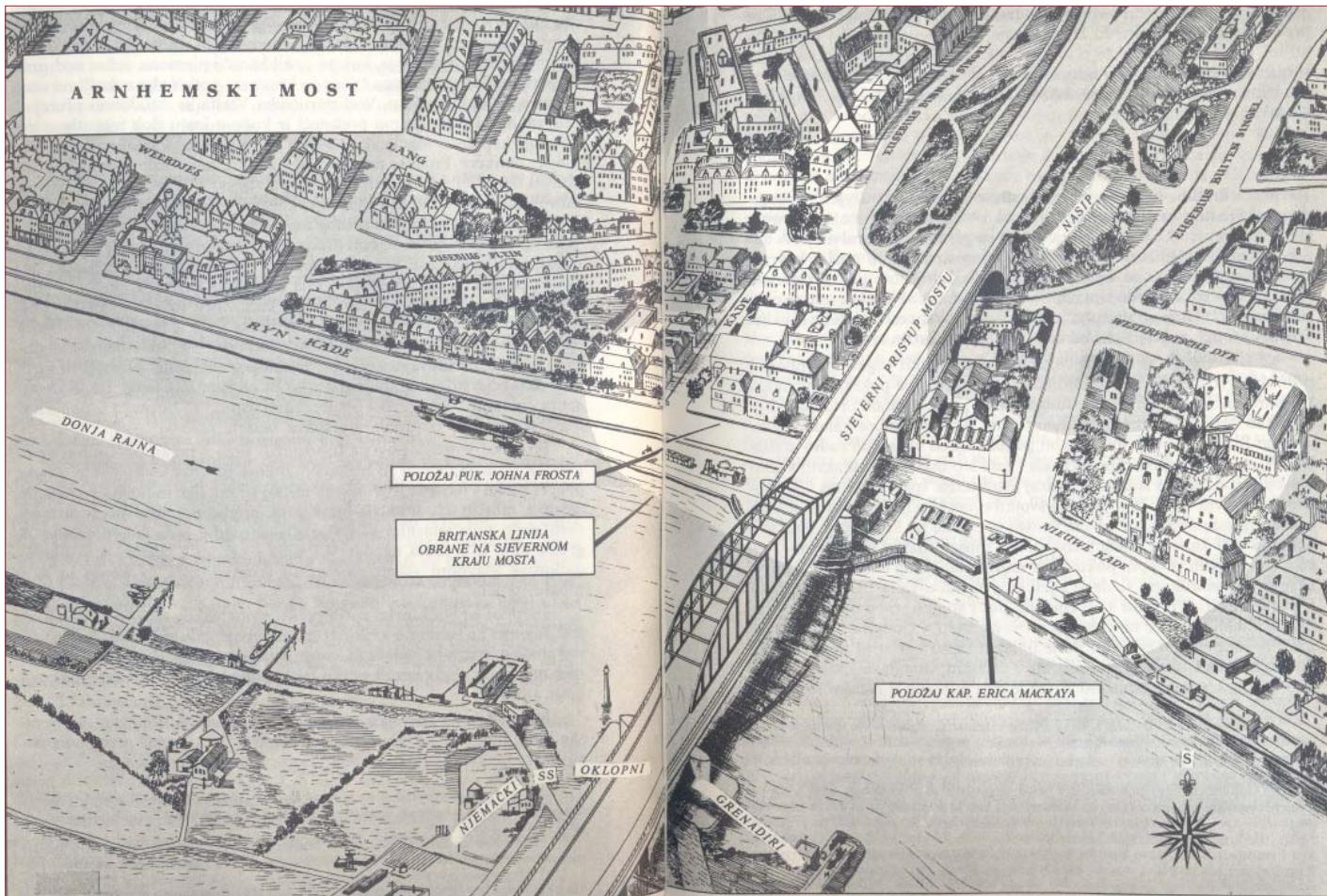
Sat-S za postrojbe drugog vala pomaknut je za dva sata zbog guste i dugotrajne magle na uzletišta u Engleskoj. Kad su napokon stigle, nove su se jedinice odmah našle u borbi, no začudo, gubici su bili niski, a kohezija jedinica brzo je uspostavljena. Spustilo se 2.119 ljudi iz 4. padobranske brigade i dviju satnija („C“ i „D“) 2. bojne pukovnije „South Staffordshires“. Zapovjednik 4. brigade, brigadni general John „Shan“ Hackett, bio je iznenađen stanjem na terenu, jer, očekivao je sasvim drugačiju sliku. Potpuni kolaps radio komunikacija onemogućio je komunikaciju Crvenih đavola sa vanjskim svijetom, a izvješća u Engleskoj nisu zvučala loše. Spominjala su i britanske padobrance na mostu. Unatoč čitavoj zbrici, činilo se da još ima šanse dohvati se tog prokletog mosta dobro koordiniranim napadom, sutra, tako da koincidira sa sruštanjem Poljaka na južnu obalu Donje Rajne.

Hackettov je dolazak, skopčan sa nestankom zapovjednika divizije i prvog mu zamjenika, doveo do sasvim nepotrebogn internog sukoba. Urquhart je odredio da treći u nizu nasljeđivanja komande bude brigadni general Philip „Pip“ Hicks, časnik mlađi od Hacketta, bez da je posljednjeg o tome obavijestio. To je dovelo do žestoke svađe između Shana i Pipa upravo prije negoli su morali izraditi plan koordiniranog napada na Arnhem, što zasigurno nije doprinijelo njegovoj kvaliteti.

Nakon neuspješnog noćnog napada, general Gavin je 82. diviziji zabranio daljnji prodror u Nijmegen, jer se uz novonastale probleme nije mogao upustiti u zahtjevne ulične borbe. Nijemci su tijekom jutra iz Reichswalda odašiljali napade na Groesbeek. Amerikanci na visoravni napale su tri borbene grupe sa ukupno 3.400 ljudi, osam oklopnih vozila, 32 minobacača i 130 strojnica, a pod taktičkom kontrolom 406. divizije. Bila je to značajna sila, ali Gavin ih je uspijevao odbiti majstorski žonglirajući svojim jedinicama, prebacujući rezerve s jednog, na drugo kritično mjesto. Bez obzira na uspjeh, general nije računao da će takva situacija potrajati. Sumnjao je u mogućnost održanja obrane ZS, ne stignu li uskoro pojačanja.

Unatoč kašnjenju, dolazak transporta je izazvao oduševljenje kod teško pritisnutih Amerikanaca. Sruštanje novog vala padobranaca skopčano sa frontalnim napadom jednog bataljuna 505. puka bilo je previše za borbeni moral napadača, koji su podvili rep i utekli. Od 454 jedrilice namijenjene 82. diviziji, sigurno ih je sletjelo 385. Bili su to gubici od 15%, ali prenijele su 177 džipova, 60 topova i skoro 1.800 artiljeraca, dok su od bačenog bojnog materijala Amerikanci uspjeli sakupiti oko 80%.

54 Ibid., str. 271

Frostovi položaji na sjevernom kraju arnhemskog mosta

Osamdesetdruга divizija je odahnula. Preživjeli su još jedan dan.

General Taylor je željno iščekivao XXX. korpus sa pontonskim mostom „Bailey“ i drugi transport svojih trupa. Frustriran neuspjehom ovladavanja mostom u Sonu, posvetio se rezervnom mostu u Bestu. Tamo su se u ogorčenu borbu stalno uključivale nove jedinice 502. pukovnije, no Nijemci su se tvrdoglavu branili. Oko podneva je njihova posada raznijela most, lišavajući napadača alternativnog prijelaza. Osim toga, Nijemci su uzduž položaja divizije stalno izvodili kratke, žestoke napade koji su je koštali već više od 300 vojnika. Željno iščekivani transport donio je Tayloru toliko potrebne ljudi, njih 2.656 s najvećim dijelom pripadajuće opreme (sigurno je sletjelo 428 od 450 jedrilica), no veći je dio padobranima spuštenog materijala pao u ruke Nijemcima. Amerikanci će se, zasad, morati snaći sa minimumom hrane i municije.

Na putu za Eindhoven se ponovio igrokaz prethodnog dana. Horrocksov je korpus, nakon dizanja jutarnje magle, u 09:30h nastavio probijati put i uskoro se upleo u ogorčene borbe. Čelni su tenkovi opet eksplodirali, blokirajući put, te su ih nadolazeća vozila trebala odgurati u jarak; pješaštvo je skakalo sa transporterima i razvijalo se u strijelce; raznobojni dim označavao je mete za savezničku artiljeriju i zrakoplovstvo... Naposljetku pročistivši put, XXX. korpus je stigao u Eindhoven oko sedam

uvečer. Kasnio je 26 sati! Inženjerske jedinice, od oko 5.000 ljudi i 800 kamiona/transportera sa pontonskim mostom „Bailey“, prebačene su u Son najvećom mogućom brzinom. U 20:45h započele su sastavljanje mosta, koji su zgotovile u rekordnom roku od samo 10 sati. Bio je Dan-D+2 kad su se u 06:45h prvi britanski tenkovi zakotrljali preko remek-djela britanskog inženjerskog genija, ali XXX. korpus kasnio je za rasporedom već 36 sati.

NA NIJMEGEN!

Feldmaršal Rundstedt bio je u potpunosti zatečen ofenzivom na sjeveru. Očekivao je da će udar uslijediti na jugu, gdje je Bradley jedva držao Pattona na uzici. Znajući za Montyjeve navike, očekivao je prvo metodično čišćenje ušća Schelde, a tek potom obnavljanje ofenzive sa dobro popunjениm opskrbnim depoima. Uvečer prvog dana OMG, bio je izvan svake sumnje uvjeren kako je to glavni udar. Navalne aktivnosti strateško-operativnog karaktera zamrle su duž ostatka Zapadnog bojišta. Na situacijskoj se karti opet precizno ucrtana pojavila i grupa armija „G“, koja je ubrzano gradila obrambenu liniju, dobro koristeći poklonjeno vrijeme. Rundstedt je bio uvjeren da će, uz još nešto pojačanja koje mu valja iskamčiti od OKW, Model biti u stanju poraziti ofenzivu. Trenutačno je napravio najviše što je mogao – preusmjero u Nizozemsku neke od postrojba namijenjenih borbi protiv Pattona i gnjavio prepostavljene za još.

Američki padobranci u Brabantu

Feldmaršal Model je želio kontraofenzivu. Svojim stalnim požurivanjem uništenja Frostovih ljudi na sjevernom kraju mosta, već je ozbiljno živcirao generala Bittricha. Pokušavajući objasniti eksplozivnom feldmaršalu kako vojnici daju sve od sebe da bi porazili padobrance rekao je: „Za svih godina što sam ih proživio kao vojnik, nikada nisam vido ljude da se bore tako odlučno.“⁵⁵, no Model je ostao neimpresioniran, hladno ponavlјajući kako želi taj most.

To je za trupe u borbi značilo produženje pakla. Narednika Ringsdorfa se dojmila pogubna britanska paljba: „Ciljali su ravno u glavu i ljudi su oko mene počeli padati, svaki s malom rupom na čelu.“⁵⁶. Naposljetku su strijelce ušutkali „Panzerfaustima“. Njemački se napredak mogao mjeriti kilogramima eksploziva utrošenog po osvojenom metru! Malo kasnije, narednik je bio sudionikom još jednog traumatskog događaja. Pročešljavajući neku sporednu ulicu naišli su na padobranca koji je izvirio sa uzdignutim rukama. Ringsdorf ga je pretraživao i baš u trenutku kad se zbog nečeg okrenuo, odjeknuo je rafal koji je pogodio Britanaca umjesto Nijemca. „Zaklonio sam se iza tijela...“, prisjeća se Ringsdorf, „...dok su drugi odgovarali na paljbu... ...otkrio sam da je moj zarobljenik mrtav. Zatvorio sam mu oči, ne mogavši susregnuti suze.“⁵⁷.

55 Ibid., str. 258

56 Ibid., str. 218

57 <http://www.marketgarden.com/2010/UK/veterans/ringsdorf.html>
(preveo D.O.)

Bez obzira na užas kojem su njemački grenadiri u borbi za most bili izloženi, snaga padobranaca nepovratno se osipala, a mostobran smanjivao. Harmel je popodne trećeg dana bitke odlučio promijeniti taktku. Artiljerijom će skinuti kat po kat svih kuća koje drže neprijatelji i potom ih pregaziti pješaštvom. Smatrao je kako bi im zbog hrabre borbe bilo časno ponuditi predaju prije uništavajućeg napada. Uputio je izaslanika, lakše ranjenog, zarobljenog britanskog stožernog narednika pod bijelom zastavom. Odgovor je bio očekivan, odbili su ponudu. Njemačka kanonada je 2. padobransku bojnu poslala u deveti krug pakla, ali bez obzira na eksplozije, fasade u obrušavanju i finu kamenu prašinu koja je sve prekrivala debelim, svjetlosivim slojem, nepopustljivi branitelji su nastavljali beznadnu borbu, i to ne bez uspjeha.

Satnik Mackay je obilazeći svoje ljudе odjedanput bio odbačen udarnim valom eksplozije i ošamućen. Kad je došao k sebi video je da se srušio cijeli jugozapadni dio školske zgrade u kojoj se njegova inženjerska jedinica utvrdila. Nekoliko drugova ležalo je nepokretno oko njega. Pogledao je kroz prozor i video mnoštvo Nijemaca koji su stajali uokolo ništa ne poduzimajući, očito pod utiskom kako su mine njihovih „Panzerfausta“ u potpunosti obavile posao. Mackay je u tišini okupio nekolicinu preživjelih padobranaca i izdao zapovijed za napad: „Momci bace bombe među Nijemce odozgo, a mi otvorimo vatru iz šest mitraljeza i četrnaest automata... ...najvećom mogućom brzinom. ... Kad sam opet pogledao napolje, video sam samo sivi sag. Zasigurno smo uništili oko trideset do pedeset Nijemaca.“⁵⁸, prepričavao je.

Tijekom dana među Britancima na mostu još je jednom zavladalo uzbuđenje prouzročeno, mislili su, dolaskom XXX. korpusa. Brujanje tenkovskih motora izmamilo je osmjehe i najpesimističnjim padobrancima, ali kad su vidjeli vozila koja su tutnjala preko mosta, usklici dobrodošlice zamrli su im u grlima. Polako odgurujući olupine s puta probijao se par tenkova „Tiger“, zasipajući obrambene položaje kišom 8mm metaka i 88mm granata. Britanski prenosivi protutenkovski sustav „Piat“, bio je nemoćan. Mine su eksplodirale na debelom oklopu bez ikakvog učinka! Tenkovi su neoštećeni prošli kroz britanske položaje i priključili se Nijemcima sjeverno od njih, dajući svoj obol nemilosrdnom bombardiranju koje je uslijedilo popodne.

Jutro trećeg dana donijelo je totalni poraz bataljunima koji su se pokušavali probiti u Arnhem i pomoći potpukovniku Frostu. Osim 1. i 3. padobranskog, u napadu na Dan-D+2 sudjelovali su i 11. padobranski, te 2. bataljun „South Staffordshirea“. Sve su četiri postrojbe bile zaustavljene obrambenom linijom divizije „Hohenstauffen“, a potom masakrirane vatrom artiljerije i tenkova, te izudarane serijom protunapada. Vidjevši u kakvu se krvavu gužvu navalna pretvorila, zapovjednici su naredili povlačenje. Kombinirana snaga tih četiriju bataljuna je po

58 Ryan, Cornelius, Nedostigni most, Rijeka, 1979., str. 273

Posada njemačkog polugusjeničara tijekom pauze u borbi za arnhemski most

krvoprolícu iznosila svega 500 borbeno sposobnih ljudi.

Iako neuspješna, navala je polučila jedan sretan zgoditak – natjerala je na povlačenje Nijemce razmještene oko skrovišta generala Urquharta i ovaj je, nakon 39 sati prililne odsutnosti, napokon mogao otići u Oosterbeek, gdje se u hotelu „Hartenstein“ nalazio stožer 1. zračno-desantne. Ono što je po povratku u štab zatekao na situacijskim kartama nije poticalo optimizam. Divizija je zauzela obrambeni položaj oblika palca s bazom na Donjoj Rajni. Bilo mu je jasno da će njegova višestruko nadjačana jedinica, ne stignu li uskoro pojačanja, biti u potpunosti uništena.

Još uvijek bez veze sa vanjskim svjetom Urquhart nije mogao znati ništa o gustoj, dugotrajnoj magli koja je prekrila uzletišta u Engleskoj i prouzročila otkazivanje leta 1. poljske samostalne padobranske brigade. Nadao se da će mu Sosabowski moći uputiti pojačanje pomoću skele u blizini sela Driel, no ova je već bila onesposobljena, što će Saveznici tek doznati. General Sosabowski je bio van sebe od zabrinutosti zbog nedostatka kontakta sa Arnhemom. Ne samo da nije znao situaciju u svojoj ZS, već je strahovao da su Britanci u Arnhemu zagrizli više nego što mogu prožvakati i da im je hitno potrebna pomoć. Meteorološko osoblje RAF uvjeralo ga je u sutrašnje povoljne vremenske uvjete. Sosabowski se nadao da „sutra“ neće biti prekasno.

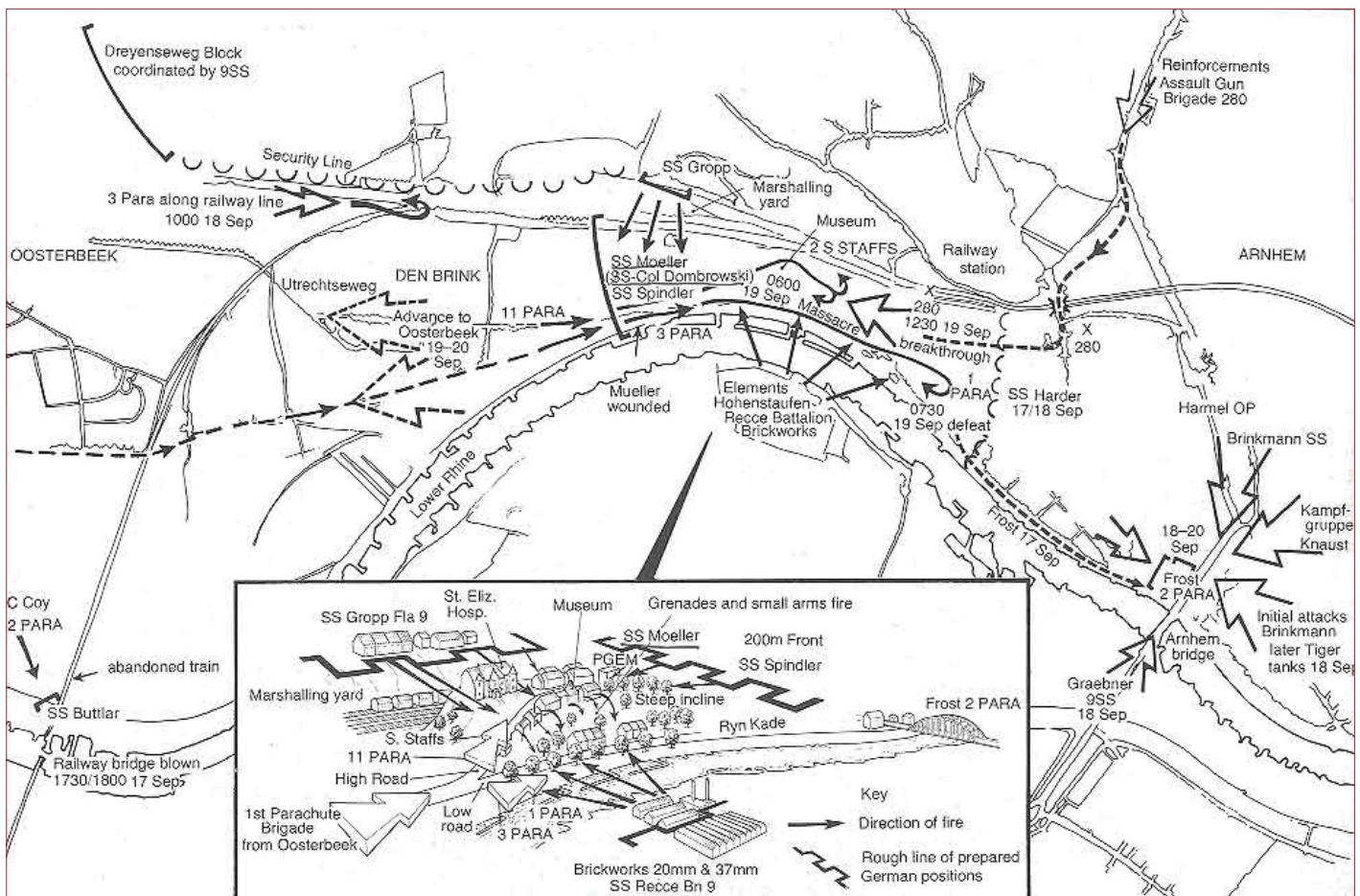
Trideseti korpus je tog jutra jario kroz „koridor“ i u 08:20h uspostavio kontakt sa 82. divizijom u Graveu. Britanci su najvećom mogućom brzinom nastavili prema Nijmegenu u kojem su popodne napali njemačke položaje združenim snagama 2. bojne 505. padobranske pukovnije i dvjema tenkovskim satnjama iz Gardijske oklopne divizije. Saveznici se nisu uspjeli približiti mostu na manje od 400m, a noćna borba protiv utvrđenih Nijemaca nije im, također, donijela ništa dobra. Izneviran neuspjesima i mučen željom za pomoć prijatelju na arnhemskom mostu - osjećao je da to mora biti njegov dobar prijatelj Johnny Frost, jer nitko drugi ne bi bio u stanju toliko dugo izdržati - Gavin je za srijedu predviđao amfibijski napad preko rijeke Waal, kako bi napao most[ove] s oba kraja istovremeno. Postrojba predviđena za forsiranje rijeke bila je 3. bojna 504. padobranske pukovnije, pod zapovjedništvom bojnika Juliana Cooka, uvjerenog u vlastitu pogibiju tijekom tog samoubilačkog zadatka. Napad će započeti čim se kamioni s čamcima probiju do rijeke, vjerojatno rano ujutro.

Gavinove je probleme uvećala magla u Engleskoj. Sprječila je polijetanje 325. pukovnije jedriličarskog pješaštva, dok su zalihe, izbačene iz samo 35 aviona koji su uspjeli poletjeti, najvećim dijelom pale u ruke Nijemcima. Stvari je donekle popravio uspostavljeni kontakt 82. divizije sa XXX. korpusom. Britanci su nadoknadili dio potrepština, te privremeno ustupili Gavnu 1. i 5. bojnu pukovnije „Coldstream Guards“.

Američka 101. divizija, iako izložena konstantnom „grickanju“ položaja, napokon se posvetila Bestu. Borba za taj gradić privukla je čitavu 502. padobransku pukovniju, koja je uz pomoć nekoliko britanskih tenkova krenula u odlučujući napad. Samo dva sata kasnije Nijemci su u području Besta bili teško poraženi, izgubivši oko 1.300 vojnika i petnaest 88mm topova. Za postupanje s više od 1.000 zarobljenika bila je potrebna čitava divizijska vojna policija! Popodne su Klikčući orlovi odbili napad dvaju tenkova „Panther“, praćenih s nešto pješaštva, na pontonski mostu Sonu. Nijemci su se 101. diviziji odužili iste noći, zračnim napadom na Eindhoven, u kojem su stradali civili, padobranci iz 505. pukovnije i dio kolone XXX. korpusa.

ZRAČNO-DESANTNE AMFIBIJE

Jutro četvrtog dana bitke nalagalo je krajnju hitnju. Valjalo je čim prije osvojiti nijmegenske mostove i požuriti u Arnhem, smijeniti Crvene đavole. Tijekom prethodne večeri radio operatori iz Browningova stožera ulovili su nekoliko Urquhartovih radio poruka. Šture informacije koje su dobili ukazivale su na izuzetno

Shematski prikaz operacija u i oko Arnhema, 17.-20. rujna 1944.

lošu situaciju 1. zračno-desantne divizije. Loše raspoloženi Gavin morao je više puta odgoditi početak napada, jer čamci za Cookovu bojnu nikako nisu stizali.

Oko 11:00h situacija 82. divizije se naglo pogoršala, pošto su Nijemci obnovili navalu iz Reichswalda. Težište napada bilo je u Heumenu, čijem su se riječnom prijelazu njemačke udarne grupe već opasno približavale. General Gavin, čiji su padobranci bili vezani drugim zadacima, osobno je poveo u bitku britanske „Coldstream Guards“. Fluidna, pokretna borba promjenjive sreće trajala je ostatak dana, da bi, napoljetku, savezničke postrojbe prevagnule. Među zarobljenicima bilo je i nekoliko veterana iz II. padobranskog korpusa, elitne postrojbe „Luftwaffe“, što je Gavinu bio jasan pokazatelj njemačke namjere za preotimanje inicijative kontranapadom.

Na prilazu rijeci Waal, bojnik Cook je čekajući postajao sve zabrinutiji. Njegov je zadatak bio preći 300-350m široku rijeku, brisani prostor širok 500-600m, 4,5-6m visok nasip i na njemu ukopane Nijemce, probiti se do mostova – ukupno oko 2,5km - i zauzeti njihove sjeverne prilaze, onesposobiti žice za električno okidanje eksploziva, uspostaviti obrambeni položaj i pričekati spajanje sa snagama koje će napasti iz Nijmegena. Vrlo jednostavno i vrlo smrtonosno. Potporu će pružati četrdeset tenkova i divizijska artiljerija, ukupno 140 oružja koja će za vrijeme prelaska rijeke biti jedina zaštita ljudima u jurišnim

čamcima. Olakotna je okolnost bila ta što Nijemci amfibijski napad nije bio ni na kraj pameti, pa su na budućoj invazijskoj plaži imali svega nekoliko pješaka i jednu PZ bitnicu. Saveznički „Schwerpunkt“ bit će i dalje Huner park i Valkhof, jedini prilazi mostu, mislio je satnik Karl-Heinz Euling, zapovjednik bataljuna 10. SS divizije zaduženog za obranu mostova.

Kad je u 15:00h 140 topova zasulo dimnim granatama sjevernu obalu Waala, više od 1.500m zapadno od grada, njemačkim promatračima ništa nije bilo jasno, no tada su ugledali 26 čamaca sa 260 vojnika satnija „I“ i „H“ 2. padobranskog bataljuna. Započeo je Gavinov odlučujući napad! Čamci su isprva dobro napredovali, ali njihova se formacija beznadno rasula kad su zapali u riječnu maticu. Krivudali su, sudarali se, okretali se oko svoje osi... U taj je nered uskoro počelo pljuštati njemačko ovo. U početku iz streljačkog oružja, da bi se malo zatim priključili PZ topovi i minobacači. Površina vode pod tučom metaka izgledala je kao da ključa, a granate su u zrak bacale iznenadne gejjzire. Komadi ljudi, opreme i brodova uskoro su plutali rijekom, no preživjeli su gurali dalje, sve bliže sjevernoj obali. Bojnik Cook, predani katolik, čitavim je putem ponavljaо u ritmu zaveslaja: „Zdravo Marijo – milosti puna!“, a satnik Keep se ulovio kako opetovanje broji: „7-6-7-7-8-9!“⁵⁹. Polovica čamaca dosegla je obalu i padobranci su, mnogi povraćajući od straha i stresa, no bijesni i željni krvi, potrcali prema Nijemcima. Ni jedan nije zastao, ili zaledao, za napredovanja preko brisanog prostora, a prišavši neprijateljima bacili su granate i zgotovili posao

bajonetama.

Riječima satnika Keepa: „Ono što je preostalo od bataljona bilo je dovedeno u stanje neke masovne groznice i ljudi su, gotovo ludi od bijesa, na trenutak zaboravili strah. Nikada nisam video da bi se takva metamorfoza u ljudi pokazala tako izrazito kao tog dana. Bio je to neugodan prizor koji je ulijevao strahopoštovanje.“⁶⁰. Kratka borba završila je bijegom nekoliko preživjelih branitelja, dok su Amerikanci krenuli na ispunjenje ostatka zadatka. Za trajanja borbe na mostobranu, preostali su se čamci vraćali na južnu obalu kako bi ostatak bojne prebacili preko rijeke. Browning je, sklonivši dalekozor s očiju, rekao Horrocksu: „Nikada nisam video smioniji pothvat.“⁶¹.

Istovremeno s Cookovim prelaskom rijeke, Amerikanci i Britanci obnovili su navalu u Nijmegenu, ovaj put ne posustajući zbog gubitaka i snažnog otpora. Čelična šaka kojom su Eulingovi esesovci stezali prilaze mostu počela je polako popuštati stisak. Cookovi padobranci probili su se, u otpriklje isto vrijeme, do sjevernog ulaza na željeznički most i počeli sipati metke u grupe neprijateljskih vojnika u bijegu preko tog prijelaza. Nakon bitke je na željezničkom mostu i sjevernim prilazima bilo izbrojano 267 poginulih Nijemaca⁶². Bilo je 17:00h kad su Saveznici proglašili most osvojenim, te su Cookovi ljudi odmah produžili navalu prema cestovnom, udaljenom nešto više od kilometra prema istoku.

Iako je Harmel pažljivo promatrao razvoj događaja iz svojeg prednjeg zapovjednog mjesta u selu Lent, nikako nije mogao razabrati što se, uistinu, zbiva. Bio je siguran samo u to da su Amerikanci forsirali rijeku, no bilo je teško razabratи jesu li prešli u 10, ili 100 čamaca. Uskoro je dobio izvještaje o gubitku željezničkog mosta, koji se nalazio u nadležnosti zapovjednika mjesta. Harmel je namjeravao njemu povjeren prijelaz uskratiti neprijatelju. Sve su pripreme za rušenje bile obavljene, a samo nekoliko metara od njega nalazio se tehničar sa električnim detonatorom, čekajući naređenje. Iako je feldmaršal Model zabranio uništenje mosta, Harmel je smatrao da će prisutnost neprijateljskih jedinica na njemu automatski značiti opoziv te zapovjedi.

U Nijmegenu, nadomak prilaza cestovnom mostu, borba se nastavljalila. Optimizam satnika Eulinga naglo je kopnio, kao i njegove snage. Nešto iz 16:00h svih su njegovi protutenkovski topovi bili izbačeni iz akcije, te su jedina teška oružja koja su mu preostala bila četiri samohodna topa ukopana u središtu kružnog toka. Nakon što su i ovi bili ušutkani, njemačko pješaštvo bilo je izloženo nezaustavljivom napadu gardijskih tenkova. U posljednjoj poruci Harmelu, Euling je izvjestio da je opkoljen sa

Bojnički Cook (R. Redford) tijekom forsiranja Waala, iz igranog filma „A Bridge Too Far“

svega šezdesetak preostalih ljudi. Odjednom, borba je završila! Preživjeli Nijemci su bježali, ili se predavali.

Bio je to trenutak koji je napeto isčekivao tenkovski vod od četiri tenka, pod zapovjedništvom narednika Petera Robinsa. Narednikov je zadatok bio projuriti preko mosta najvećom mogućom brzinom i na njegovom se sjevernom kraju spojiti s Amerikancima. Tek što su ušli na most Britanci su se našli pod vatrom samohodnog i 88mm topa, smještenih na nekoliko stotina metara sjeverno od američkog obrambenog prstena na desnoj obali. Jedan od Robertsonovih tenkova bio je izbačen iz borbe, ali su preostali brzo uništili neprijateljska oružja i produžili, usput sasijecajući mitraljeskom vatrom nekolicinu Nijemaca koji su ostali sakriveni na samom prijelazu.

Harmel je pažljivo promatrao i u trenutku kad se prvi tenk našao na sredini prijelaza viknuo je tehničaru da raznese most. Ovaj je stiskao sklopku, no ništa se nije događalo. Najvjerojatnije su električni vodovi bili oštećeni artiljerijskom vatrom. Harmelovo prednje zapovjedno mjesto se najvećom mogućom brzinom

Führer Vam, sa žaljenjem, javlja...

60 Ibid., str. 320

61 Ibid., str. 318

62 Vidi: Kershaw, Robert J., It Never Snows in September. The German View of MARKET-GARDEN and The Battle of Arnhem, September 1944, Ian Allan Publishing, 2004., str. 201

povuklo na sjever. Između Arnhema i Nijmegena nije, trenutačno, bilo njemačkih jedinica.

Potreseni Cookovi padobranci bili su oduševljeni vidjevši tenkove, a neki su ih čak i ljubili. Do Arnhema je preostalo još samo osamnaest kilometara, ali Britanci, na Cookov užas, nisu nastavili. Pješaštvo je još uvijek bilo zauzeto čišćenjem džepova otpora na drugoj strani rijeke, a zapovjednik Gardijske oklopne divizije, general-bojnik Alan Adair, smatrao je kako sami tenkovi nemaju šanse probiti se 3-4m visoko nasutom auto-cestom. Bojnik Cook kiptio je bijesom i gađenjem – njegov je bataljun bio desetkovani (134 žrtve) kako bi se obnovilo napredovanje i ubrzalo smjenjivanje momaka na arnhemskom mostu, a ovi gardisti su to odlučili upropastiti ratovanjem prema priručniku. Kako činjenice pokazuju, Cook je bio u pravu. Između 19:00h i ponoći, 20. rujna, put prema Arnhemu bio je čist, no general Adair nije imao želuca za rizik, pa je posljednja prilika za ovladavanje nedostiznim mostom propala.

Saveznici u Nijmegenu nisu znali ništa o katastrofi koja je zadesila 2. padobransku bojnu u Arnhemu. Oko podneva četvrtog dana bitke, herojski je otpor bio savladan. Izranjavani, bez municije, izrešetani topovima, pregaženi tenkovima i pješaštvom preživjeli su se padobranci predali. Vojnik Sims bio je među zarobljenicima koji su u sumrak 20. rujna prolazili pored tri tuceta tenkova KG „Knaust“: „Cesta na koju smo skrenuli bila je obrubljena stablima, a pod njima, parkirani jedan tik do drugog, stajali su njemački Panzer IV tenkovi u beskrajnoj liniji. U sumraku je to bio stvarno impresivan prizor. Vidjevši moje čuđenje, mladi njemački vojnik je primijetio: „Da, Tommy, ovi su bili vama namijenjeni ujutro, ukoliko se ne predate.“ Nekoliko njemačkih tenkista dobacivalo nam je: „Dobro ste se borili, Tommyji!“, „Dobra borba, Tommyji, haa?“. Čini se da je njihov pogled na rat bio jednak britanskom pogledu na nogomet.“⁶³.

Bojnika Gougha, zapovjednika zlosretnog izviđačkog motoriziranog eskadrona, Nijemci su uočili kao najviše rangiranog časnika među većom grupom zarobljenika i odveli ga esesovcu istog čina. Njemački je časnik odmah prešao na stvar: „Koliko sam shvatio, vi ste zapovjednik?“, upitao je, na što je Gough, nečkajući se, potvrđno odgovorio. „Želio bih čestitati vama i vašim ljudima“, nastavio je SS-bojnik, „hrabri ste vojnici. Borio sam se u Staljingradu i očito je da vi, Britanci, imate veliko iskustvo u uličnim borbama.“, na što mu je Gough odvratio: „Nemamo. Ovo nam je bio prvi pokušaj. U buduće ćemo biti bolji.“⁶⁴.

Arnhemski je most bio napokon u njemačkom posjedu, no pukovnik Harmel je procijenio da će biti prohodan tek sutradan, po otklanjanju olupina i ruševina. Sve postrojbe koje je do tad uspio prebaciti skelom ubacio je u liniju u visini mjesta Elst,

XXX. korpus na nijmegenskom mostu

na pola puta između Nijmegena i Arnhema, a kad su u rano popodne 21. rujna preko arnhemskog mosta projurili tenkovi borbene grupe „Knaust“, „otočna“ auto-cesta bila je zatvorena, nadali su se Nijemci.

Nekoliko kilometara zapadnije, na sjevernoj obali Donje Rajne, ostatak britanske 1. zračno-desantne divizije odbijao je napad za napadom. Ljudi su bili umorni, gladni, žedni, no i dalje su se tukli nesmanjenom žestinom, rastjerujući neprijateljeve „velike mačke“, kao da su mačići. Nekolicina izvanrednih časnika obuzdavala je paniku u svojih ljudi i vodila ih iz okršaja u okraj, inspirirajući herojske podvige. Bili su to ljudi poput bojnika Roberta Caina, koji je, razgnjevljen teškim gubicima svoje satnije, odlučio uništiti što je više moguće njemačkih tenkova. Bojnik je narednih dana, sav krvav i poderane uniforme, trčao uokolo poput luđaka sa protuoklopnim bacaćem „Piat“. Do završetka bitke uništio je šest tenkova, od kojih tri tipa „Tiger“, i nekoliko samohodnih topova⁶⁵. Prije povlačenja na južnu obalu Rajne, Cain je pronašao neku staru britvu i obrijao se, kako bi izgledao kao britanski časnik. Za svoje je podvige u OMG odlikovan najvišim britanskim vojnim odlikovanjem – Viktorijinim križem (Victoria Cross)⁶⁶.

Poljski je transport bio opet odgođen iz istog razloga. Uzletišta su bila pod maglom. Sosabowski se nadao da će ovaj put meteorološko „sutra“ stvarno to i značiti. Što se opskrbe tiče, najveći je dio izbačenih kontejnera pao u ruke neprijatelju, usprkos hrabrosti i požrtvovnosti posada aviona koje su bile odlučne obaviti zadatku bez obzira na svoju sigurnost. Crveni đavoli su u očaju promatrali kako mnogi hrabri piloti drže smjer u gorućim avionima dovoljno dugo da izbace kontejnere, a zatim nestaju iza šumice uz prasak i oblak dima, dajući žive za

⁶⁵ Vidi: http://en.wikipedia.org/wiki/Robert_Henry_Cain#Victoria_Cross (pristupano 22. prosinca 2013.)

⁶⁶ Pogledaj: Jeremy Clarkson, War Stories: The Victoria Cross For Valour, BBC, 2012.

snabdijevanje – esesovaca.

Najviše je zabrinutosti izazivala patnja ranjenika, jer iscrpljenom medicinskom osoblju je ubrzano nestajalo materijala, dok je broj ranjenika, činilo se, eksponencijalno rastao.

MARKET BEZ GARDENA

Peti dan bitke, 21. rujna, Model je bio dovoljno jak za pokretanje kontranapada. Rundstedt je održao riječ i osigurao pojačanja, među kojima i nekoliko prvakasnih postrojba. Plan je bio jednostavan – zaustaviti XXX. korpus na, za tenkove nepogodnom, terenu između Nijmegen i Arnhema, pokrenuti višestruke napade duž čitavog zračno-desantnog „koridora“ i natjerati Saveznike u operativnu defenzivu. Crvene đavole, opkoljene oko Oosterbeeka, dotući će 9. SS divizija i pomoćne jedinice.

Prvoj zračno-desantnoj diviziji preostalo je jedva nešto više od 3.500 boraca, a u divljačkoj borbi taj broj se brzo smanjivao, dok su Nijemcima neprestano stizala pojačanja. Urquhartov je stožer pretpostavljao da ih neprijatelji nadjačavaju u omjeru 3:1. Bez obzira na brojčanu i materijalnu nadmoć, njemačke postrojbe se nisu mogle probiti. Njihovi koncentrirani napadi bili su usmjereni na odsijecanje baze britanskog položaja na Rajni, što se moglo zaključiti već samim brojem uništenih tenkova na tom odsjeku bojišta! „Panzertruppen“, navikle na širenje strave poznate kao „Panzer Angst“, iskusile su strah istog intenziteta, ali drugog izvora – „Fallschirmjäger Angst“! Iako je izgubila dio terena na istočnoj strani položaja, 1. divizija je ipak uspjela zadržati dio obale duljine 700-800m. Tih osam stotina metara Britancima je predstavljalo jedinu šansu opstanka.

Prva poljska samostalna zračno-desantna brigada našla se u zraku 21. rujna popodne. General Sosabowski je, napokon, sa dva dana zakašnjenja dolazio u bitku koju nije želio, no za kojom je žudio, ne samo zbog osvete Nijemcima, već, u prvom redu, kako bi pomogao britanskoj braći padobrancima za koje je bio siguran da su u ozbiljnim problemima. Kao i Hackett tri dana ranije, Sosabowski nije imao pojma kakva je točno situacija i što/tko će ga dočekati u zoni slijetanja. Bio je spremna na sve, barem je tako mislio, ali ono što je uslijedilo u potpunosti ga je osupnulo.

Nijemci su pratili poljski konvoj radarima još od Kanala i bili spremni pružiti mu vatromet dobrodošlice. Kad su se formacije aviona približile ZS, zasula ih je žestoka protuavionska vatra, a onda se pojavilo i 25 Me-109. Uskoro je nebo postalo kaotično – zapaljene Dakote vukle su za sobom trag masnog, crnog dima, oblačići flaka lijeno su se rastakali na vjetru, trasirna zrna su se uvijala nebom poput plešuće kobre, a kroz sve to spuštali su se padobranci i jedrilice...

General Sosabowski, desno

Našavši se na tlu, Sosabowski nije imao previše razloga za zadovoljstvo. Gotovo čitav bataljun sletio je 15km južno, kod Gravea, što je značilo 500 ljudi manje, dok je od preostalih 1.000 skoro 250 poginulo, ranjeno i nestalo. Prebrodivi početni šok, Poljaci su se organizirali i uništili Nijemce u okolini ZS, te krenuli prema svojim ciljevima. Štapska grupa naletjela je na prve izrade dobrodošlice nizozemskog stanovništva u vidu Core Baltussen, bolničarke koja je požurila pružiti pomoć ranjenicima. Ona je, oduševljena oslobođenjem, trčala cestom ni ne primjećujući kako svud oko nje pršti njemačka tanad! Našavši se okružena, činilo joj se nepovjerljivim, Poljacima, Cora je dala sve od sebe kako bi ih uvjerila u svoju autentičnost. Odgovarala je na pitanja mješavinom njemačkog i engleskog. Poljake je posebno zanimala situacija u Baarskampu, jakom njemačkom uporištu, rekla im je Cora. Zanimala ih je i skela preko Rajne. Doznavši da je uništena, izgledali su joj potištено. Bez obzira na njenu iskrenost, Cora je mislila kako joj vojnici nisu ništa povjerivali, no čuvši novosti stožerna grupa je odmah upozorila ostale postrojbe, jer Baarskamp i skela su bili među glavnim ciljevima. Sosabowski je kasnije primijetio: „Još sam uvijek čekao izvještaj ophodnje, no obavještenje te djevojke bilo je, izgleda, točno. Srdačno sam joj zahvalio.“⁶⁷.

Bez skele je zadatok Poljaka bio u domeni nemogućeg, jer su raspolagali jedino malim gumenim čamcima, a Donja Rajna je preko 400m široka, relativno brza rijeka što bi samo po sebi predstavljalo problem. To što se prijelaz mora odvijati u dometu njemačke vatre je dodatna, smrtonosna, komplikacija. Bez obzira na prepreke, Poljaci su u noći 21./22. rujna organizirali sustav prelaska rijeke pomoću čeličnim užetom povezanih gumenih čamaca, no Nijemci su ih ubrzo otkrili i osuli paljbom. Bilo je jasno da im na ovaj način neće biti moguće prebaciti se u značajnijem broju i ili bez velikih gubitaka. Morali su se povući u okolicu Driela i organizirati obranu od sve češćih njemačkih čarkaških pohoda.

Bundesarchiv, Bild 183-J27757
Foto: Kutzner | September 1944

StuH 42 tijekom borbe u Oosterbeeku

Britanci u fazi planiranja, i kasnije, nisu konzultirali svoje nizozemske vojne savjetnike čija ih je pomoć mogla poštedjeti nekoliko kardinalnih grešaka, poput direktnog napada glavnim pravcem Nijmegen-Arnhem. Doznavši planiranu rutu napredovanja XXX. korpusa, Nizozemci su pokušali uputiti svoje britanske saveznike u opasnosti koje vrebaju upravo na tom posljednjem odsječku puta. Princ Bernhard je bio ogorčen odbacivanjem ekspertize njegova stožera: „U našim smo vojnim školama bezbroj puta proučili taj problem. Znali smo kako tenkovi naprosto ne mogu djelovati na tim cestama bez pješadije.“, dok je general Doorman „...prije rata, upravo u tom području... ... provjeravao mogućnost upotrebe oklopnih snaga.“. Kako je to princ sročio, nizozemski su časnici imali osjećaj da ih „...Britanci smatraju skupinom glupana...“⁶⁸.

Poručnik Mahaffey i nekolicina časnika iz „Irish Guards“ su, uoči OMG, razgovarali s nizozemskim kolegom iz brigade „Prinses Irene“, koji im je rekao: „Past ćete na ispitu.“, a potom im objasnio kako je jedan od problema na nizozemskoj Vojnoj akademiji bio upravo ispravan način napada iz Nijmegenja prema Arnhemu. Ponuđene alternative bile su: direktni napad glavnom cestom i; skretanje ulijevo (prema zapadu) nakon 2-3 pređena kilometra glavne ceste, forsiranje Rajne zapadno od Arnhema i potom

zaokretanje na istok (udesno). Nizozemac je zaključio: „Oni koji su izabrali čelnji napad cestom, padali su na ispitu. Prolazili su oni koji bi skrenuli ulijevo da bi onda krenuli u pravcu rijeke.“⁶⁹. Na britansku žalost, ispostavilo se kako su Nizozemci imali pravo i da se uz malo povjerenja u stručnost ne-Britanaca moglo uštanjati na životima, vremenu i opremi.

Britanski napad prema Arnhemu, 21. rujna, započeo je tek u 11:00h. Prišavši selu Bemmel na samo osam kilometara od Arnhema, prednji su tenkovi upali u probleme. Uskoro su četiri olupine zakrčile put. Zaustavljeni njemačkom vatrom iz dobro sakrivenih topova, a bez dostatne pješačke pratinje, irski gardisti su ovisili o zračnoj potpori koju zbog kvara na uređaju nisu mogli pozvati, iako je grupa aviona čitavo vrijeme kružila nad bojištem. Označavali su mete istom bojom kao i do tada, no avioni su bili inertni. Piloti su imali naređenje ignorirati sve oblike komunikacije ukoliko nisu usklađeni s protokolom. Britanci su se morali povući i prijeći u obranu dok ne pristigne dovoljno pješaštva za sinkronizirani napad velikog stila. U međuvremenu, odaslali su patrole u istraživanje sporednih putova, s nadom u pronašetak alternative „otočnoj“ cesti.

CRNI PETAK

Petak 22. rujna značio je potpunu i očitu propast Montgomeryjeve operacije. Nijemci su započeli napade koji će odvlačiti sve više i više jedinica u borbe na bokovima „koridora“, ili u kontranapade za njegovo ponovno otvaranje, dodatno smanjujući, ionako neznatnu, mogućnost pozitivnog rješenja arnhemske situacije. Glavni cilj njemačkog kontranapada bio je Veghel sa svoja četiri mosta. Zauzimanjem tog uskog grla, rezonirao je Model, sve bi savezničke postrojbe sjeverno od tog gradića ostale bez puta za dopremu zaliha i pojačanja.

U ratnom dnevniku LXXXVIII. korpusa ubilježena je namjera zapovjedništva grupe armija „B“: „Feldmaršal Model je naredio napad sa istoka i zapada, na neprijateljsku kolonu u maršu prema Nijmegenu, u području uskog grla kod Veghela. Izvest će ga oklopna brigada grupe armija „B“, sa istoka, a borbeni grupa 59. divizije sastavljena od dviju bojnih pješačtva podržanih lovcima tenkova i artiljerijom, sa zapada.“⁷⁰.

Napad je započeo 22. rujna, u 09:00h, artiljerijskim bombardiranjem [savezničkih položaja], pod čijom su zaštitom „Kampfgruppen“ krenule sa polaznih položaja. Tenkovi 107. oklopne brigade bojnika Berndta-Joachima von Maltzhana dobro su napredovali, pregazivši putem nekoliko slabih američkih položaja. Oko 11:00h brigada je dosegla Uden i Veghel, te zauzela cestu između ta dva grada. Na zapadnom dijelu „koridora“ odvijao se simultani napad KG „Huber“ iz 59. divizije. Bilo je, također, oko 11:00h kad je ta grupa stavila pod artiljerijsku vatru prijelaz preko Wilhelmsova kanala u Veghelu.

Upravo tada dojurila su pojačanja iz 506. padobranske pješačke pukovnije, praćena eskadronom britanskih tenkova. Bilo je to previše za KG „Huber“, koja se povukla u neredu. Britanci su ostavili četu tenkova kao osiguranje protiv novog napada 59. divizije, a ostatak se zaputio u Veghel. Tamo je vodeća njemačka tenkovska satnija već zaprijetila sjeveroistočnom predgrađu, no odvojena od pješaštva usporenog neprijateljskom minobacačkom barażom. U posljednji čas pojavila se bitnica 57mm topova, brzo rasporedila oružja i otvorila vatru iz neposredne blizine. Prvi je „Panther“, nakon eksplozije karakterističnog metalnog zvuka, usporio, stao i „zakuhao“, rigajući gusti, crni dim. Ostatak tenkova se povukao smatrajući se previše izloženim bez bliske pješačke potpore.

KG „Huber“ je izvršila još jedan napad na „koridor“ i blokirala ga na nekoliko sati, prije nego što je bila napadnuta nadmoćnim savezničkim snagama i de facto uništena, dok se 107. brigada zadržala u dometu ceste, satima blokirajući promet vatrom. Maltzahn je znao da takva situacija ne može potrajati. Njegovi položaji bili su pod velikom intenziteta kakav nisu osjetili još od

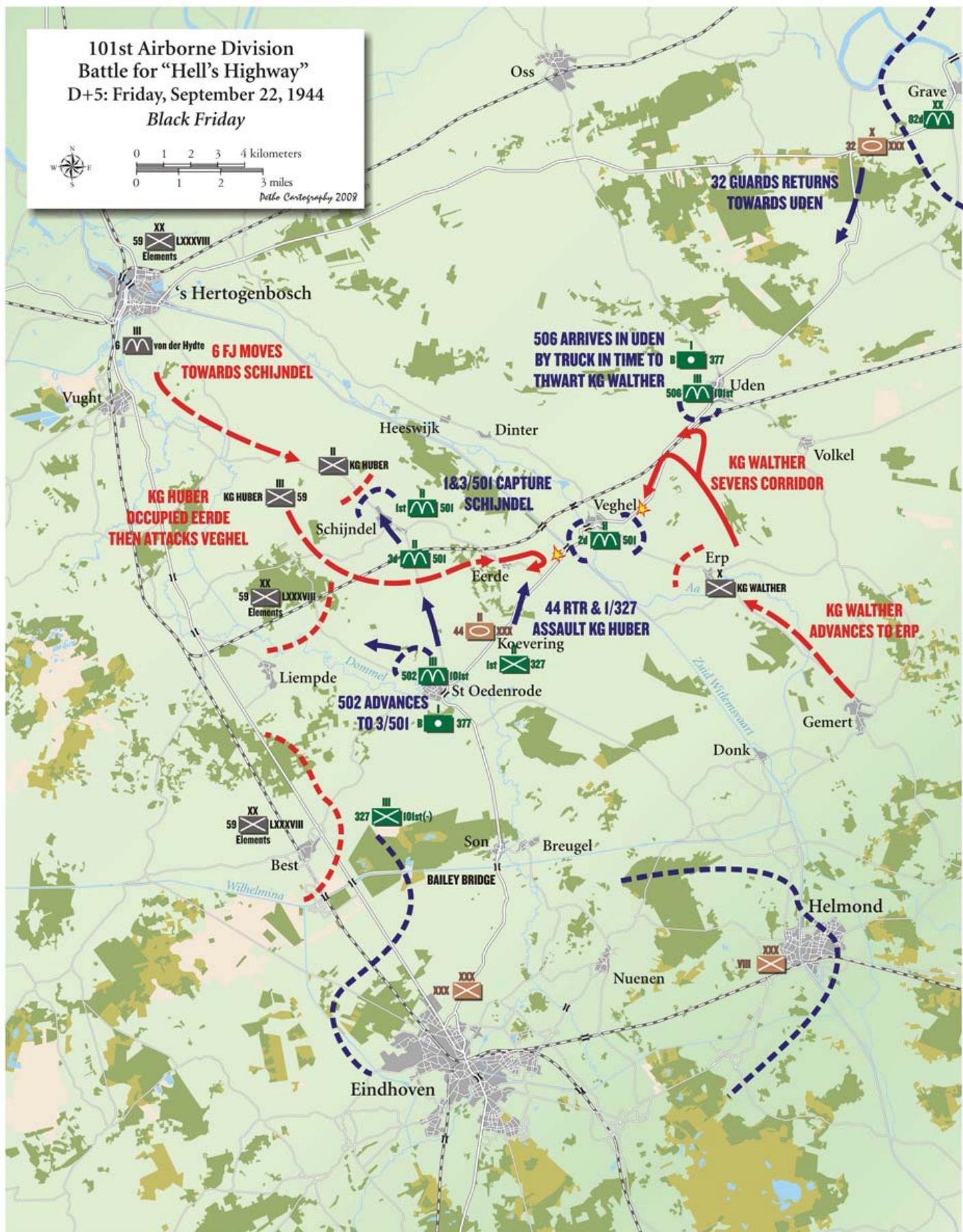
kote 112 u Normandiji i gubici su se gomilali. Oklopna brigada se tijekom noći povukla. Borba u području Veghela 22. rujna vjerno ilustrira odlučnost Nijemaca u obrani granice Reicha i žestinu kojom su se obje strane tukle uzduž „koridora“, Saveznicima sad već poznatog kao „Hell's Highway“ (Cesta za pakao).

U Oosterbeeku, Nijemci su počeli s primjenom taktike koja se pokazala uspješnom protiv Crvenih đavola u Arnhemu. Dovukli su 110 topova i počeli sa sistematskim rušenjem britanskih položaja. Koncentrirali su se na pojedine otporne točke i nakon žestokog bombardiranja napadali ih malim grupama pješaštva. Jedina je mana tog pristupa bila sporost, a Bittrich je zahtijevao brzinu. Želio je izbrisati taj otisak prsta na njemačkoj strani Rajne, morao je otkinuti prst od šake, prije negoli se ova stisne i zada novi udarac.

U području Nijmegen-Arnhem 10. SS oklopna divizija pokrenula je kontranapade na jug – na Britance i zapad – Poljake. Nedostatne njemačke snage bile su brzo zaustavljene i otjerane nadmoćnom savezničkom vatrom, kako u području „otočne“ ceste, tako i kod Driela, gdje se 1. poljska samostalna zračno-desantna brigada povezala sa XXX. korpusom, koji je bio ljubazan i poslao nekoliko tenkova kao ispomoć padobrancima.

Njemački pješaci u akciji u Oosterbeeku

Shema operacija u zoni 101. divizije, na „crni petak“

koliko je napad samo jednom cestom osjetljiv, a bilo je sasvim sigurno kako će njemački napadi postajati sve jači i veći.

Obnovljeni napad u području Veghela sutradan je nanovo presjekao tek otvoreni „koridor“ i XXX. korpus je morao

početi odašiljati tenkove na jug, kako bi očistili cestu. Čitava je stvar počela nalikovati na vestern u kojem konjica juri s mjestima na mjesto i odbija napade Siouxa. Iako su, generalno, Saveznici uspješno čistili blokade, takva je situacija bila krajnje nezadovoljavajuća. Ključni ljudi OMG našli su se u potpuno nepredviđenim okolnostima na koje su reagirali iznimno tromo i nemaštovito. Njihovi bi nespretni pokušaji zaštite „koridora“ i besmislenog forsiranja Donje Rajne bili iznimno komični, da nije riječ o tragedijama sa stotinama poginulih, ranjenih, nestalih i zarobljenih vojnika.

Nakon što su u nedjelju Nijemci presjekli „koridor“ na dva mesta južno od Veghela, ovaj put na 48h, napokon je izdano naređenje za izvedbu operacije krajnje ciničnog kodnog imena, „Berlin“, imamo li u vidu njezin cilj – evakuaciju preživjelih i pokretnih Crvenih đavola, njih 2.398. Iako je evakuaciju trebalo narediti već u petak popodne, a izvesti u subotu navečer – što bi značilo još dva dana pakla za Đavole, zapovjeđena je tek u nedjelju popodne, za ponedjeljak uvečer – što je Đavolima značilo još četiri dana pakla. Od oko 10.600 vojnika 1. zračno-desantne divizije, njih 1.485 je poginulo, dok ih je 6.414 zarobljeno, od čega trećina ranjenih.

Ljudi najzaslužniji za spas velikog broja ranjenika 1. zračno-desantne divizije, koji bi bez odgovarajuće skrbi zasigurno umrli, su glavni divizijski kirurg, pukovnik dr. Graem Warrack, lokalni liječnik dr. Gerrit van Maanen i SS-satnik dr. Egon Skalka, zapovjednik medicinske bojne 9. SS divizije. Oni su, uz odobrenje odnosnih zapovjednika, u nedjelju ujutro ugovorili primirje tijekom kojeg je evakuirano više od 2.000 ranjenih Britanaca. Otišli su u njemačko zarobljeništvo, što im je, s obzirom na okolnosti, značilo život. Posljednjih tristotinjak ranjenika Nijemci su zarobili kad su u utorak ujutro ušli u obrambeno područje 1. zračno-desantne divizije, čiji su ostaci upravo bili u kamionima, na putu za Nijmegen.

ZAKLJUČAK

Početkom rujna 1944. prioritetni strateški cilj bilo je šezdesetak kilometara dugačko ušće Schelde kojim se prilazilo Antwerpenu. Njegovim neprepoznavanjem Montgomery se pokazao neadekvatnim strategom, upravo kao i njegov prepostavljeni, Eisenhower, kojeg je neumorno kritizirao. Početkom rujna njemačka je obrana bila dezorganizirana, no samo nekoliko dana kasnije situacija se stubokom izmijenila. Prilika za odlučujuću pobjedu kampanje postojala je između 4. i 6. rujna, no Eisenhower i Montgomery su je propustili. Stožer 21. grupe armija naredio je obustavu gonjenja 5. rujna, dan po oslobođenju Antwerpena, jer su potrošili svoje „administrativne zalihe“.

Napad na njemački džep duž Schelde započeo je tek 13. rujna, a doživio je potpunu propast. Posljedično, Kanađani su pustili

Nijemce na miru puna tri tjedna. Iako potpuno svjesni inertnosti generala Creara, zapovjednika 1. kanadske armije, ni 21. grupa armija, niti SHAEF nisu reagirali tražeći da se pokrene, pokazujući kako su izgubili kontrolu na samom vrhuncu bitke. Zbog zapovjedne nesposobnosti na najvišim razinama, Antwerpen je za promet otvoren tek 28. studenog, umjesto, vrlo moguće i vjerojatno, 7., ili 8. rujna 1944.

Ovako, Montgomery se, uz Eisenhowerov blagoslov, koncentrirao na otimanje tuđih (Bradleyjevih) zaliha, umjesto da su se posvetili otvaranju opskrbnog puta koji će riješiti veliki dio logističkih problema čitave fronte. Tako bi postupio veliki strateg, koji radi za najveću dobrobit svoje zemlje.

„Red Devils“ odlaze u zarobljeništvo

Što se samog planiranja OMG tiče, Montgomery se ponio profesionalno neodgovorno, u nekim momentima možda čak i kriminalno. Zanemarivanje izvješća „Ultre“, koja su nakon 7. rujna ukazivala na brz oporavak neprijatelja, izvlačenje 15. armije i dolazak II. SS oklopног korpusa u Arnhem, je neshvatljivo. Jedino moguće dobronamjerno objašnjenje bilo bi podcjenjivanje njemačke sposobnosti oporavka, iako je Monty imao više nego dovoljno borbenog iskustva zahvaljujući kojem je morao znati odlučujuću važnost brzine u borbi s Nijemcima.

Daljnja greška bila je delegiranje zračno-desantnog dijela operacije Browningu, novajlji među padobrancima. On nije inzistirao na dva leta prvoga dana, što bi značilo puno brže kompletiranje snaga i značajno utjecalo na razvoj događaja. Dva su leta bila izvediva uz malo veće naprezanje transportnih posada, opravданo prepostavljenom važnošću operacije. Upitna je odluka bila angažiranje, velikim dijelom neiskusne, 1. zračno-desantne, umjesto prokušane 6. zračno-desantne divizije. Zapovjednik Crvenih đavola, general Urquhart je, također, bio bez iskustva u toj vrsti operacija, što je dovelo do taktičkih propusta zbog nedovoljnog poznavanja svih specifičnosti uporabe i djelovanja zračno-desantnih postrojba. U klasičnim

Na kraju snaga, obrana hotela „Hartenstein“

pješačkim operacijama britanski su časnici, od potpukovnika naviše, pokazali posvemašnju taktičku nespretnost, koja ih je koštala bitke, nasuprot [Amerikancima i] Nijemcima koji su pokazali iznimnu taktičku izvrsnost i dosjetljivost.

Što se kopnene komponente ofenzive tiče, ona je de facto poražena oko Eindhovena, u prvih 40 sati bitke koliko je XXX. korpusu trebalo da premosti Wilheminin kanal, akumulirajući pri tom 36 sati zaostatka za rasporedom. Bio je to veliki uspjeh njemačke 1. padobranske armije koja je svoje šarolike postrojbe uspjela povezati u više-manje strukturiranu snagu i voditi intenzivne defenzivno-ofenzivne operacije duž svog odsjeka bojišta i u velikoj mjeri osujetiti namjeru brzog probaja XXX. korpusa. Iako je zahvaljujući žrtvi američkih padobranaca pri forsiranju rijeke Waal stvorena prilika za nadoknadu kašnjenja i probaj do glavnog cilja operacije, general Adair je odbio riskirati i poslati borbenu grupu Gardijske oklopne divizije prema Arnhemu. Netko odvažniji otkrio bi da na „otočnoj“ cesti, sve do mosta, nema ni jednog Nijemca. Takva je situacija potrajala do ponoći, kad su skelom prebačene postrojbe 10. SS divizije počele zatvarati put. Nastavak ofenzive nakon 21., a pogotovo nakon „crnog petka“ 22. rujna, bio je besmislen, no borbe su trajale sve do 27. rujna, kad su zbog obostrane iscrpljenosti prestale.

Na njemačkoj su strani vojnici pokazali visok borbeni elan, Saveznicima nespojiv sa armijom koja je samo nekoliko dana ranije bila teško potučena. Njemački su zapovjednici ispravno pročitali saveznički plan i poduzeli svrshishodne i munjevitne

protumjere, koristeći se uvelike maštom i umijećem improvizacije kako bi kompenzirali nedostatne efektive, a trupe su se borile u pravom pruskom duhu. Zbog odgovarajuće reakcije njemačkih linijskih zapovjednika, OMG je bila, najvećim dijelom, poražena unutar prvih 48 sati, dok je saveznička nesposobnost prokockala sve preostale šanse za pozitivno rješenje operacije, koliko god one bile malene. Što se njemačkih planova za rat na Zapadu tiče, OMG je bila toliko insignifikantna da nije uzrokovala prekid popune i treninga ni jednoj postrojbi određenoj za zimsku ofenzivu u Ardenima, osim II. SS oklopnom korpusu, koji se igrom slučaja našao u središtu događaja.

Neuspješna ofenziva je Saveznike koštala 17.200 mrtvih, ranjenih, nestalih i zarobljenih, 88 tenkova i 144 transportna aviona, dok su Nijemci izgubili 6.315 – 8.925 vojnika, 30 tenkova/ samohodnih topova i 159 aviona. Sve što su Saveznici dobili za svoju žrtvu, bilo je osamdeset kilometara slijepе ulice. Najgorje je prošlo civilno stanovništvo sjeverno od nizozemskih velikih rijeka, koje je gotovo do kraja rata bilo izloženo nemilosrdnom nacističkom teroru, uvelike uzrokovanom OMG. Princ Bernhard je kao sukus svega zaključio da njegova zemљa ne bi preživjela još jednu Montgomeryjevu pobjedu.

LITERATURA

Knjige; magistarski radovi; doktorati:

- Chester Wilmot, The Struggle For Europe, Old Saybrook, 1952.
- Fox, Jennifer B., Lessons Learned From Operation Market Garden, Maxwell Airforce Base, Alabama, 1994., <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a280653.pdf> (pristupano 19. rujna 2013.)
- Hastings, Max, Armageddon: The Battle for Germany 1944–45, London, 2005.
- Jeffson, Joel J., Operation Market-Garden: Ultra Intelligence Ignored, Fort Leavenworth, Kansas, 2002.
- Kershaw, Robert J., It Never Snows in September. The German View of MARKET-GARDEN and The Battle of Arnhem, September 1944, Ian Allan Publishing, 2004.
- Macdonald, Charles B., The Siegfried Line Campaign, http://www.history.army.mil/html/books/007/7-7-1/CMH_Pub_7-7-1.pdf (pristupano 5. studenog 2013.)
- Piper, Arnold C., Intelligence Planning For Airborne Operations: A Perspective From Operation Market-Garden, Fort Leavenworth, Kansas, 1997., <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a331290.pdf> (pristupano 19. rujna 2013.)
- Rottman, Gordon L., World War II Airborne Warfare Tactics, Oxford, 2006.
- Ryan, Cornelius, Nedostizni most, Rijeka, 1979.
- Center for Air Force History, Wings At War Series, No4: Airborne Assault on Holland, Washington, 1992., <http://www.afhso.af.mil/shared/media/document/AFD-100921-025.pdf> (pristupano 22. rujna 2013.)
- JWIID Records, A Graphic History of the 82nd Airborne Division, <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a575612.pdf> (pristupano 2. prosinca 2013.)
- Anić, N., Bauer C., Bezemer, K.W.L. et al., Drugi svjetski rat 3, Zagreb, 1980.
- 21 Army Group, Operation Market-Garden, Collection: World War II Operational documents at Combined Arms Research Library; Digital Library, <http://cgsc.cdmhost.com/cdm/singleitem/collection/p4013coll8/id/2899> (pristupano 5. studenog 2013.)

Internet portali; stranice; članci:

- Cherry, Niall, Account of the 1st Airborne ceasefire negotiations to secure the evacuation of injured men from Arnhem, 24 September 1944, <http://www.paradata.org.uk/article/18243/related/18025>
- Leckwold, Thomas, Operation Market-Garden: British Ground Opeartions on September 17, 1944, <http://www.militaryhistoryonline.com/wwii/articles/operationmarketgarden.aspx>
- Leckwold, Thomas, Strategic Consumption and British Offensive Operations in Northwest Europe: August – September 1944, <http://www.militaryhistoryonline.com/wwii/articles/strategicconsumption.aspx>
- Leckwold, Thomas, Why Arnhem?, <http://www.militaryhistoryonline.com/wwii/articles/whyarnhem.aspx>
- Bruyns, Ruud, How Arnhem was lost around Eindhoven, <http://www.militaryhistoryonline.com/wwii/articles/howarnhemwaslost.aspx>
- <http://www.marketgarden.com/2010/UK/frames.html>
- <http://www.pegasusarchive.org/arnhem/frames.htm>
- <http://www.defendingarnhem.com/>
- http://en.wikipedia.org/wiki/Operation_Market_Garden

Dokumentarni i igrački filmovi/serije/računalne igre:

- The Lost Evidence: Operation Market-Garden, The History Channel (UK), 2004. <http://www.youtube.com/watch?v=rxBCt1B6wNA> (pristupano 7. studenog 2013.)
- Jeremy Clarkson, War Stories: The Victoria Cross For Valour, BBC, 2012. <http://www.youtube.com/watch?v=KRaU1HqC9kY> (pristupano 23. studenog 2013.)
- A Bridge Too Far, United Artists, 1977.
- Band Of Brothers: Replacements (4. epizoda), HBO, 2001.
- Close Combat II: A Bridge Too Far, (CD) Extras: History of the Operation Market-Garden „Ten Days In September“, Atomix/Microsoft Games, 1997.